

LIETUVOS BANKAS
EUROSISTEMA

Mokėjimų rinkos apžvalga

2020

Apžvalgą parengė Lietuvos banko Rinkos infrastruktūros departamentas.
Apžvalga prieinama PDF formatu [Lietuvos banko interneto svetainėje](#).

Pasiteirauti:

Tomas Karpavičius, Rinkos infrastruktūros departamento
Rinkos infrastruktūros politikos skyriaus viršininkas
tel. +370 (5) 268 0806
el. p. tkarpavicius@lb.lt

Leidžiama perspausdinti švietimo ir nekomerciniais tikslais, jei nurodomas šaltinis.

© Lietuvos bankas
Gedimino pr. 6, LT-01103 Vilnius
www.lb.lt

TURINYS

Santrauka	5
I. Karantino poveikis mokėjimo paslaugų prieinamumui	8
1 intarpas. Būtinų paslaugos ekstremalių situacijų metu	9
II. Viešojo sektoriaus mokėjimai	10
2 intarpas. Centrinų bankų skaitmeninės valiutos	12
III. Mokėjimų saugumas. Autentiškumo patvirtinimo reikalavimai	13
3 intarpas. Prieigos prie sąskaitų iššūkiai bankams vykdant rizikos mažinimo strategiją	15
IV. Atsiskaitymas negrynaisiais pinigais mokyklose	16
4 intarpas. Mokėjimų tarybos veikla	17
V. Atviroji bankininkystė	18
5 intarpas. Mokėjimo inicijavimo paslauga	19
VI. ES reguliavimo poveikis mokėjimų kortelėmis rinkai	19
6 intarpas. ES institucijų strateginis požiūris į mokėjimų rinką	21
VII. Mokėjimo paslaugų naudojimas Lietuvoje	22
7 intarpas. Mokėjimo sistemos CENTROLink svarba rinkos naujokams ir naujovėms	26

SANTRUMPOS

API sąsaja	atvirojo ryšio techninė sąsaja (angl. <i>application programming interface</i>)
CBDC	centrinių bankų skaitmeninės valiutos
CENTROLink	Lietuvoje sukurta ir Lietuvos banko valdoma mokėjimo sistema
CK	Civilinis kodeksas
DLT	paskirstytųjų duomenų technologija (angl. <i>distributed ledger technology</i>)
ECB	Europos Centrinis Bankas
EK	Europos Komisija
EPI	elektroninių pinigų įstaigos
ES	Europos Sąjunga
<i>FinTech</i> įmonės	finansinių technologijų įmonės
IT	informacinės technologijos
MĮ	mokėjimo įstaigos
MIP	mokėjimo inicijavimo paslauga
MPT	mokėjimo paslaugų teikėjai
PPTF	pinigų plovimas ir terorizmo finansavimas
proc.	procentai
proc. p.	procentiniai punktai
PSD2	Antroji mokėjimo paslaugų direktyva
SEPA	bendra mokėjimų eurais erdvė (angl. <i>Single Euro Payments Area</i>)

SANTRAUKA

Lietuvos mokėjimų rinka palyginti sėkmingai atlaikė karantino iššūkius. MPT greitai prisitaikė prie naujos aplinkos: pertvarkė klientų aptarnavimo srautus, padidino bekontakčio mokėjimo ribą iki 50 eurų, užtikrino patikimus atsiskaitymo vykdant el. prekybą sprendimus. Vis dėlto tam tikrų nepatogumų susidarė: dalis bankų skyrių, kaip ir kai kurie bankomatai prekybos centruose, klientams buvo nepasiekiami, naujos mokėjimo kortelės paštu buvo siunčiamos ilgiau, kurį laiką nebuvo galimybės užsisakyti mobiliojo parašo paslaugą. Paprastai padaliniuose buvo teikiamos tik tos paslaugos, kurių nebuvo įmanoma suteikti nuotoliniu būdu, o siekiant suvaldyti klientų srautus ir užtikrinti saugumą buvo taikoma išankstinė klientų registracija. Nėra duomenų, kad dėl to būtų reikšmingai sumažėjęs kurių nors mokėjimo paslaugų prieinamumas. Karantino laikotarpiu, palyginti su ankstesnių metų atitinkamu laikotarpiu, labai išaugo atsiskaitymas internetu, o grynujų pinigų iš sąskaitų buvo pasiimama reikšmingai mažiau.

Galimybė turėti mokėjimo sąskaitą ir ja naudotis nuotoliniu būdu per karantiną tapo ypač svarbi. Taip galima ne tik nuotoliniu būdu tvarkyti finansinius reikalus ar apsipirkti internetu, bet ir gauti el. valdžios teikiamų paslaugų. Neturintiems mokėjimo sąskaitos ar nesinaudojantiems internetine bankininkyste asmenims be kitų pagalbos būtų sudėtinga užtikrinti savo poreikius užsitęsusio karantino sąlygomis. Karantinas paskatino MPT sudaryti galimybę tapti nauju klientu nuotoliniu būdu, kartu išryškino poreikį tobulinti teisinį reguliavimą.

Lietuvos mokėjimų rinkoje išsiskiria viešasis sektorius, kuris yra reikšmingas mokėjimo paslaugų naudotojas. Valstybės institucijos kas mėnesį gauna pervedamas lėšas (mokesčiai, rinkliavos, atsiskaitymas už teikiamas paslaugas) ir kartu išmoka išmokas (pensijos, pašalpos ir kt.). Be to, visos įstaigos vykdo ūkinis mokėjimus (paveda darbo užmokestį savo darbuotojams, atsiskaito su prekių ir paslaugų tiekėjais ir pan.). Vertintina, kad pervedimai, susiję su viešuoju sektoriumi (neįskaitant savivaldybės lygio įstaigų), gali sudaryti 15 proc. visų šalyje vykdomų kredito pervedimų.

Atlikdamos reikšmingą skaičių mokėjimo operacijų ir turėdamos išskirtinių poreikių, valstybės institucijos turi ypač daug dėmesio skirti klientų patogumui. Įmokas iš daugelio asmenų surenkančios valstybės institucijos dažniausiai turi el. paslaugų portalus, kuriuose galima atlikti mokėjimus. Jų taikomi sprendimai panašūs į atsiskaitymą el. parduotuvėse, t. y. naudojamasi *Bank link* ar tarpininko paslaugomis. Tačiau kai kurie mokėtojai, priklausomai nuo naudojamo banko, būna priversti naudotis konkurso būdu valstybės institucijos parinktu tarpininku įmokoms priimti ir turi jam mokėti papildomai. Kaip ir privačiame sektoriuje vyraujančioje praktikoje, šias išlaidas turėtų prisiimti lėšų gavėjas, t. y. pačios valstybės institucijos. Surinkdamos lėšas jos turėtų siekti, kad atlikti mokėjimus būtų patogų ir būtų taikomos vienodos sąlygos visiems mokėtojams, todėl turėtų taikyti vienodą kainodarą ir apgalvoti, kaip panaudoti kitus el. parduotuvių taikomus atsiskaitymo būdus – mokėjimus kortelėmis ir MIP. Galimybės sumokėti mokėjimo kortele sudarymas užtikrintų dar ir tai, kad kitų šalių MPT klientai turėtų galimybę sumokėti už Lietuvos įstaigų teikiamas paslaugas. Dabar didžiosios valstybės institucijos nemažai mokėjimo paslaugų gauna nemokamai, ir tai yra paranku, nes taip taupomi viešieji ištekliai, tačiau MPT patiriamas sąnaudas tenka dengti pajamomis iš kitų klientų (gyventojų ir įmonių) ar kitų finansinių paslaugų teikimo.

Valstybės institucijos sudaro galimybę mokėjimams naudoti grynuosius pinigus, taip pat grynaisiais pinigais aprūpina jautrias socialines grupes, taip jos atlieka svarbią socialinę funkciją. Grynaisiais pinigais sumokėti įmokas (mokant mokesčius ar atsiskaitant už paslaugas) galima naudojantis EPI ar MĮ paslaugomis, o tokios įstaigos turi platų padalinių tinklą Lietuvoje. „Sodra“ sudaro sąlygas asmenims gauti pensijas grynaisiais pinigais. Tam pasitelkiami MPT ne bankai, teikiantys išmokų grynaisiais pinigais paslaugą.

Statistika rodo, kad vien saugesnių tapatybės nustatymo priemonių turėjimas nėra pakankamas sukčiavimams užkardyti. 2019 m. rugsėjo mėn. visoje ES įsigaliojo nauji saugumo reikalavimai, taikomi autorizuojant el. mokėjimo operacijas. Nauji reikalavimai lėmė, kad popierinės kodų kortelės buvo pakeistos kitomis priemonėmis, dažniausiai programėle *Smart-ID* arba kodų generatoriais. Pagal sukčiavimų atliekant

mokėjimo operacijas skaičių Lietuvoje didžiausia dalis tenka operacijoms mokėjimo kortelėmis, iš dalies dėl bekontakčio mokėjimo ir atsiskaitymų internetu. Pagal sukčiavimų vertę išsiskiria kredito pervedimai. Rinkoje paplitus *Smart-ID*, padažnėjo ir su šia priemone susijusios sukčių atakos. Lietuvos bankas konsultuojasi su rinkos dalyviais dėl *Smart-ID* saugumo.

Bankų pasirinkimas vengti klientų, kurie priskiriami didesnės pinigų plovimo ir terorizmo finansavimo rizikos grupei, o ne valdyti su jais susijusią riziką neigiamai veikia EPĮ ir MĮ sektorių, mažina įmonių ir gyventojų galimybes atsiskaityti užsienio valiuta. Tokio pasirinkimo padariniai yra sąskaitų bankuose uždarymas ir dalykinių santykių nutraukimas arba atsisakymas juos užmegzti. Lietuvos bankas gauna nemažai pranešimų dėl tokių veiksmų taikymo Lietuvoje licencijuotoms EPĮ ir MĮ. Su tokiais veiksmais susiduria ir pavienės įmonės bei fiziniai asmenys. Ši tendencija nėra būdinga tik Lietuvoje veikiančioms kredito įstaigoms, todėl klausimas nagrinėjamas ir Europos bankininkystės institucijoje. Lietuvos bankas analizuoja padėtį rinkoje, pateikė poziciją bankams dėl sąskaitų elektroninių pinigų ir mokėjimo įstaigoms atidarymo. Toliau bus aktyviai stebima padėtis rinkoje.

Mokėjimų taryba parengė rekomendacijas, kaip skatinti atsiskaitymą negrynaisiais pinigais bendrojo ugdymo įstaigose ir plėtoti atvirąją bankininkystę. 2020 m. liepos mėn. Taryba patvirtino rekomendacijas, kaip pasiekti, kad per penkerius metus bent 80 proc. mokyklų valgyklose būtų galima atsiskaityti ir negrynaisiais pinigais, o mokinių, turinčių bent vieną atsiskaitymo negrynaisiais priemonę, kasmet daugėtų po 10 proc. Tam Taryba rekomenduoja mokyklų valgyklose diegti atsiskaitymui negrynaisiais pinigais pritaikytą infrastruktūrą, supaprastinti atsiskaitymo negrynaisiais pinigais priemonių įsigijimą nepilnamečiams, mažinti tokio atsiskaitymo priemonių kainas ir lavinti praktinius mokinių finansinio raštingumo įgūdžius. Taryba taip pat nustatė, kuriose srityse verta plėtoti atvirąją bankininkystę kuriant naujas finansines paslaugas, ir kviečia MPT toliau plėtoti paslaugas šiose srityse – vertinant klientų kreditingumą, kovai su sukčiavimu ir vykdant pinigų plovimo prevenciją, ugdant asmeninių finansų analizės ir valdymo įgūdžius.

Centriniam bankams pradėjus aktyvias diskusijas, kokių pinigų reikėtų XXI amžiuje, nagrinėjamos centrinių bankų skaitmeninės valiutos galimybės ir grėsmės. Susiejus šiuo metu centrinių bankų siūlomų grynujų pinigų ir rezervų sąskaitų savybes, būtų galima nauja pinigų forma – centrinių bankų skaitmeninės valiutos (angl. *central bank digital currencies*, CBDC), t. y. plačiai visuomenei skirtos el. atsiskaitymo priemonės, išleidžiamos centrinio banko. Dauguma centrinių bankų CBDC dar tik vertina teoriniu lygmeniu, kai kurie jau pradėjo bandymų etapą ir tik vienetai paskelbė apie tikslus planus išleisti CBDC. Eurosystema nusprendė artimiausiu metu CBDC neišleisti, bet jau pradėjo viešąsias konsultacijas, siekdama geriau suprasti visuomenės ir rinkos dalyvių lūkesčius.

Pastaraisiais metais mokėjimų kortelėmis rinka buvo reikšmingai veikiamą ES teisės aktu reguliavimo, bet dėl jo poveikio nuomonės išsiskiria. Be visos mokėjimo priemonės apimančios PSD2, didelį poveikį turėjo mokėjimų kortelėmis modelį reguliuojančio Tarpbankinio mokesčio reglamento nuostatos, o 2020 m. įsigaliojo ir Tarptautinių mokėjimų reglamento nuostatos. Lietuvoje dėl Tarpbankinio mokesčio reglamento sumažėjo prekybininko banko mokamas mokeskis kortelės savininko bankui, ir tai atitinkamai lėmė mažesnę galutinę paslaugos kainą prekybininkams. EK savo ataskaitoje apie Tarpbankinio mokesčio reglamento taikymą teigia, kad pagrindiniai tikslai yra pasiekti, ir siūlymų dėl šio reglamento keitimo artimiausiu laiku nepateikia. Tačiau ES rinkos dalyviai poveikį vertina gana prieštaringai – kai kuriose srityse matoma teigiama įtaka, kitur pasigendama reguliavimu siektos naudos. Sutinkama, kad Tarpbankinio mokesčio reglamentas padėjo sumažinti prekybininkų mokamus mokesčius, tačiau matoma ir trūkumų, pavyzdžiui, teigiama, kad mokesčių sumažėjimą daugiausia pajuto didžiosios įmonės, o mažieji prekybininkai naudos galėjo ir nepajusti, nes didžiąją dalį atsiskaitymo kortelėmis priėmimo kainos sudaro ne prekybininko mokeskis, o kitos išlaidos, pavyzdžiui, kortelių skaitytuvo nuoma. Daug diskusijų kelia šio reglamento taikymas verslo kortelėms. Tarptautinių mokėjimų reglamentas užtikrina keliaujantiems asmenims galimybę palyginti skirtingų paslaugų teikėjų siūlomus valiutos keitimo mokesčius, taikomus atsiskaitant mokėjimo kortele užsienio valiuta. Šis reglamentas įpareigoja abi valiutos keitimą siūlančias šalis – mokėjimo kortelės išleidėją ir prekybininko MPT – vienodai pateikti informaciją apie valiutos keitimo mokesčius.

ES politiką mokėjimų srityje formuojantys EK ir ECB siekia, kad Europos mokėjimų rinka būtų efektyvi, konkurencinga ir nepriklausoma.

Naujoji EK daug dėmesio skiria finansinių paslaugų skaitmenizavimui ir jų gerinimui, inovacijų skatinimui ir konsultavosi su tuo susijusiais klausimais su visuomene. 2020 m. rugsėjo mėn. EK paskelbė skaitmeninių finansų ir mažmeninių mokėjimų strategijas. EK daug dėmesio skiria ES produkto – momentinių mokėjimų – įtvirtinimui, vartotojų apsaugai, konkurencijos didinimui. ECB mokėjimų strategija irgi susijusi su Europos mokėjimų rinkos stiprinimu. ECB nustatė kelis pagrindinius principus, ir jie turėtų būti įgyvendinti rinkos iniciatyva kuriamame mokėjimų sprendime. 2020 m. keli didieji Europos bankai inicijavo naujo sprendimo, potencialiai atitinkančio ECB nustatytus principus, kūrimą.

2019 m. Lietuvoje mokėjimo paslaugų naudojimo tendencijos nekito – sparčiai augo mokėjimai negrynaisiais pinigais, mokėjimo kortelės užima vis reikšmingesnę rinkos dalį, o bankai toliau dominuoja rinkoje.

2019 m. vienam Lietuvos gyventojui teko vidutiniškai 233 mokėjimo negrynaisiais pinigais operacijos, o tai 30 operacijų daugiau nei 2018 m. Mokėjimo negrynaisiais pinigais rinkoje vis didesnę dalį sudaro mokėjimas kortelėmis – tai pagrindinė mokėjimo priemonė atsiskaitant negrynaisiais pinigais prekybos vietose. Tačiau mokėjimo kortelėmis potencialas Lietuvoje dar neišnaudotas – kortelės vis dar dažniau naudojamos gryniesiems pinigams pasiimti, o ne atsiskaityti. Mokėjimų rinkoje dominuoja bankai, o EPI ir MI dominuoja pervedimų, vykdomų klientų aptarnavimo vietose, sektoriuje. Didėja užsienio MPT išleistų mokėjimo kortelių naudojimas Lietuvoje esančiuose kortelių skaitytuvuose, tam įtakos turi ir Lietuvos gyventojų aktyvesnis naudojimas užsienio MPT (pvz., *Revolut*, *PayPal*, *N26* ir kt.) paslaugomis. 2019 m. per Lietuvos banko valdomą mokėjimo sistemą CENTROLink rinkos dalyviams buvo pasiūlyta naudotis paslauga, kai momentiniai mokėjimai atliekami žinant tik gavėjo telefono numerį. Šia paslauga nuo 2020 m. balandžio pabaigos gali naudotis „Swedbank“ ir SEB bankų klientai. Kitų bankų klientams paslaugą planuojama pradėti teikti 2021 m.

I. KARANTINO POVEIKIS MOKĖJIMO PASLAUGŲ PRIEINAMUMUI

Mokėjimų rinka palyginti gerai išlaikė karantino egzaminą. MPT greitai prisitaikė prie naujos aplinkos: pertvarkė klientų aptarnavimo srautus, pasiūlė platesnes bekontaktių atsiskaitymų galimybes, užtikrino patikimus atsiskaitymo vykdant el. prekybą sprendimus. Didelių incidentų ar paslaugų neprieinamumo pavyko išvengti, iš dalies dėl tinkamo išankstinio pasirengimo. Vis dėlto tam tikrų nepatogumų susidarė: dalis bankų skyrių, kaip ir kai kurie bankomatai prekybos centruose, klientams buvo nepasiekiami, naujos mokėjimo kortelės paštu buvo siunčiamos ilgiau, kurį laiką nebuvo galimybės užsisakyti mobiliojo parašo paslauga. Šios problemos buvo sprendžiamos pertvarkant MPT vidaus procesus ir teisės aktais tikslinant karantino sąlygas¹.

Karantino sąlygos tiesiogiai paveikė klientų aptarnavimą padaliniuose. 2020 m. kovo 14 d. priimto Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimo „Dėl karantino Lietuvos Respublikos teritorijoje paskelbimo“ pirminės redakcijos paveikė padalinių, kurie veikė parduotuvių, prekybos centrų patalpose, veiklą². Daugelis tokių padalinių kurį laiką negalėjo užtikrinti klientų aptarnavimo. Vėlesnėmis nutarimo redakcijomis buvo leista finansines paslaugas prekybos vietose teikti laikantis nustatytų saugumo ir higienos reikalavimų.

MPT užtikrino, kad paslaugos, kurių neįmanoma gauti nuotoliniu būdu, būtų prieinamos padaliniuose. Paprastai padaliniuose buvo teikiamos tik tos paslaugos, kurių nebuvo įmanoma suteikti nuotoliniu būdu, o siekiant suvaldyti klientų srautus ir užtikrinti saugumą buvo taikoma išankstinė klientų registracija. Nėra duomenų, kad dėl to būtų reikšmingai sumažėjęs kurių nors mokėjimo paslaugų prieinamumas³. Specifiniais atvejais rinkos dalyviai ieškojo individualių sprendimų. Bankų duomenimis, klientų srautai į padalinius reikšmingai sumažėjo (50 % ir daugiau)⁴, o atvykusieji dažniausiai kreipdavosi dėl šių paslaugų: banko sąskaitos atidarymo, autentifikavimo priemonės (pvz., *Smart-ID*) išdavimo ar pakeitimo, mokėjimo kortelės išdavimo ar aktyvavimo, internetinės bankininkystės sutarčių sudarymo ar keitimo, grynųjų pinigų ir mokėjimo operacijų.

Atsižvelgdami į rekomendaciją vengti bereikalingų kontaktų su galimai nesaugiais paviršiais, MPT padidino bekontaktio mokėjimo ribą iki 50 eurų. 2020 m. kovo pabaigoje Lietuvoje veikiantys bankai pasirašė memorandumą, kuriuo sutarė padvigubinti atsiskaitymo bekontaktėmis mokėjimo kortelėmis ribą⁵. Bankų duomenimis, padidinta riba leidžia be fizinio kontakto tarp mokėtojo ir kortelės skaitytuvo apdoroti net 95 proc. operacijų prekybos vietoje. Bankų sprendimu 50 eurų riba liko galioti ir po karantino.

Karantino laikotarpiu gerokai išaugo atsiskaitymų internetu skaičius, o grynųjų pinigų poreikis labai sumažėjo. 2020 m. antrąjį ketvirtį, palyginti su ankstesnių metų atitinkamu ketvirčiu, atsiskaitymų naudojantis *Bank link* paslauga skaičius buvo 51 proc. didesnis, o atsiskaitymų mokėjimo kortelėmis internetu skaičius išaugo 125 proc. Tai populiariausi atsiskaitymo už internetu įsigytas prekes būdai⁶. Tuo pat metu per bankomatus pasiimtų grynųjų pinigų suma buvo 21 proc., įneštų grynųjų pinigų – 42 proc. mažesnė nei atitinkamu 2019 m. laikotarpiu.

Galimybė turėti mokėjimo sąskaitą ir ja naudotis nuotoliniu būdu tapo kaip niekada svarbi. Taip galima ne tik nuotoliniu būdu tvarkyti finansinius reikalus ar apsipirkti internetu, bet ir gauti el. valdžios teikiamų paslaugų. 2019 m. atliktos gyventojų apklausos duomenimis⁷, mokėjimo sąskaitos neturėjo apie 11 proc. 18 metų ir vyresnių Lietuvos gyventojų, o daugiau nei trečdalis sąskaitą turinčių pensinio amžiaus žmonių visai nesinaudojo internetine bankininkyste. Tokiems asmenims be kitų pagalbos būtų sudėtinga užtikrinti savo poreikius užsitęsusių karantino sąlygomis. Bankai ir kredito unijos gyventojams siūlo mokėjimo paslaugų krepšelius, tarp kurių, pagal teisės aktus, yra pagrindinės mokėjimo sąskaitos krepšelis, suteikiantis

¹ 2020 m. kovo 14 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl karantino Lietuvos Respublikos teritorijoje paskelbimo“ su vėlesniais pakeitimais.

² MPT tiesioginę įtaką darė ir Civilinės saugos įstatymo 15 straipsnio 2 dalis.

³ Siekdamas kuo labiau apriboti socialinį kontaktą tarp darbuotojų ir klientų, vienas bankas kurį laiką neužmezgė dalykinių santykių su naujais klientais.

⁴ Vis dėlto kai kuriuose padaliniuose klientų srautas buvo padidėjęs.

⁵ Nutarime „Dėl karantino Lietuvos Respublikos teritorijoje paskelbimo“ buvo rekomenduojama atsiskaityti ne grynaisiais pinigais.

⁶ Pastaruoju metu atsiskaitant internetu išpopuliarėjo MIP, tačiau palygintinų duomenų apie šios paslaugos naudojimą neturima.

⁷ Žr. <https://www.lb.lt/leidiniai/lietuvos-gyventoju-apklausa-del-mokejimo-iprociu-apzvalga-2019-m>.

teisę už nustatytą kainą gauti būtiniausias mokėjimo paslaugas, įskaitant ir internetinės bankininkystės paslaugą.

Karantinas paskatino MPT sudaryti galimybę tapti nauju klientu nuotoliniu būdu ir kartu išryškino poreikį tobulinti teisinį reguliavimą. Iki karantino didieji MPT neturėjo plačiam visuomenei skirtų sprendimų, kaip užmegzti dalykinius santykius nuotoliniu būdu, nors teisės aktai⁸ tokią galimybę ir numato. Šiuo metu tokie sprendimai jau taikomi keliuose bankuose. Vis dėlto dėl įvairių papildomų sąlygų (pvz., reikalavimo, kad būsimas klientas jau turėtų galiojantį kvalifikuoto el. parašo sertifikatą) tokia paslauga nepasiekia absoliučios potencialių klientų daugumos. Alternatyvūs tapimo nauju klientu būdai grindžiami tiesioginio vaizdo perdavimu pasitelkiant išmanųjį telefoną, tačiau dėl įvairių priežasčių ir jais galės pasinaudoti ne visų kategorijų klientai⁹. Todėl kol kas per anksti teigti, kad nuotoliniai sprendimai gali visiškai pakeisti fizinį apsilankymą padalinyje. Karantino pasikartojimo grėsmė verčia dar kartą peržiūrėti teisinį reguliavimą, kuriuo nustatomas dalykinių santykių užmezgimas nuotoliniu būdu, ir primena apie aktyvios el. atpažinties politikos, kuri leistų kuo daugiau Lietuvos gyventojų turėti saugias ir patogias el. atpažinties priemones, poreikį.

1 INTARPAS. BŪTINOS PASLAUGOS EKSTREMALIŲ SITUACIJŲ METU

Privatiems subjektams, kurių veikla Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarime „Dėl karantino Lietuvos Respublikos teritorijoje paskelbimo“ (pradinė redakcija) atskirai nepaminėta (pvz., švietimo, sveikatos priežiūros įstaigoms), buvo numatyta bendra nuostata: „Privačiam sektoriui rekomenduojama dirbti tokia pat darbo organizavimo forma kaip ir viešajame sektoriuje.“ Viešajam sektoriui, t. y. valstybės ir savivaldybių institucijoms, įstaigoms, valstybės ir savivaldybių valdomoms įmonėms, duotas nurodymas darbą organizuoti ir klientus aptarnauti nuotoliniu būdu, išskyrus atvejus, kai atitinkamas funkcijas būtina atlikti darbo vietoje. Kartu nurodyta užtikrinti būtinųjų neatidėliotinių funkcijų atlikimą (nutarimo 3.2.1 papunktis). Nutarime nedetalizuota, kas yra „būtinųjų neatidėliotinių funkcijų atlikimas“, tačiau išaiškinimą šiuo klausimu viešajam sektoriui pateikė Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerija: „Neatidėliotinas funkcijų (darbų) atlikimas apima ir neatidėliotinių (svarbiausių) paslaugų asmenims suteikimą, o kartu ir asmenų aptarnavimą kreipiantis dėl šių paslaugų. Įstaigos, kurios administruoja paslaugų teikimą arba tiesiogiai teikia paslaugas asmenims, turėtų identifikuoti paslaugas, kurios karantino metu asmenims yra neatidėliotinos (svarbiausios) ir kurių prieinamumas ir nepertraukiamas teikimas turėtų būti užtikrintas prioriteto tvarka.“

Atsižvelgiant į karantino metu galiojusį reguliavimą, darytina išvada, kad bankams ir kitiems MPT savo darbą, paslaugų teikimą, klientų aptarnavimą buvo rekomenduojama organizuoti nuotoliniu būdu, išskyrus atvejus, kai funkcijas būtina atlikti darbo vietoje. Daugiau nurodymų, pavyzdžiui, kurias paslaugas MPT turėtų teikti, nebuvo nustatyta nei nutarime, nei įstatymuose, kuriais reguliuojama veikla ekstremaliomis situacijomis.

Tačiau šiame kontekste verta paminėti viešosios sutarties institutą, kuris įpareigoja viešąsias sutartis sudarančius juridinius asmenis (verslininkus) teikti paslaugas ar parduoti prekes visiems, kas tik kreipiasi (transporto, ryšių, elektros, šilumos, dujų, vandentiekio ir kt. organizacijos) (CK 6.161 str. 1 d.). Bankams viešosios sutarties institutas taip pat aktualus. Juk indėlio sutartis (kai indėlininkas yra fizinis asmuo) laikoma viešąja sutartimi (CK 6.892 str. 2 d.). Banko sąskaitos sutartis, nors Civiliniame kodekse kaip viešoji ir nėra tiesiogiai įvardyta, turi viešosios sutarties požymių: sutartį su klientu, kuris kreipėsi su prašymu atidaryti sąskaitą, bankas privalo sudaryti pagal jo paskelbtas tam tikros sąskaitos rūšies atidarymo sąlygas, atitinkančias įstatymų ir bankų veiklą nustatančių teisės aktų reikalavimus; bankas neturi teisės atsisakyti atidaryti sąskaitą, jeigu jos atidarymo galimybė yra nustatyta įstatyme, banko veiklos dokumentuose ar jam išduotoje licencijoje, išskyrus atvejus, kai tokį atsisakymą numato įstatymai (CK 6.614 str. 2 ir 3 d.).

⁸ Žr. Lietuvos Respublikos pinigų plovimo ir teroristų finansavimo prevencijos įstatymą.

⁹ Pavyzdžiui, tokiais sprendimais negalėtų pasinaudoti juridiniai asmenys, taip pat fiziniai asmenys, neturintys techninių priemonių arba priklausantys rizikingesnėms grupėms.

Taigi diskutuotina, kokių kriterijų turėtų vadovautis bankai ekstremalios situacijos metu. Jei jie turėtų vadovautis viešosios sutarties kriterijumi, tai reikštų paslaugų teikimą visiems besikreipiantiems klientams, nes viešosios sutarties institutu įstatymų leidėjas siekė užtikrinti asmeniniams gyventojų poreikiams strategiškai svarbių paslaugų prieinamumą. Kita vertus, jei bankai vadovautųsi protingumo, proporcingumo principais, kaip įvardyta Vidaus reikalų ministerijos išaiškinime, patys galėtų spręsti, kokios jų teikiamos paslaugos ekstremalios situacijos metu yra būtinos (svarbiausios) klientams ir kokia paslaugų apimtis leistų užtikrinti jų prieinamumą ir nepertraukiamumą.

Manytina, kad vis dėlto ekstremalių situacijų metu bankai turėtų atsižvelgti į konkrečią situaciją ir atskirai vertinti, kokios jų teikiamos paslaugos toje situacijoje yra būtinos ir neatidėliotinos klientams. Šalyje įvedus karantiną, jie tokiu principu veikiausiai ir vadovavosi. Pastebėta, kad karantino metu į bankus dažniausiai kreipėsi ne nauji, o jau esami klientai, ir kreipimosi pagrindas buvo įvairūs su jau teikiamomis paslaugomis susiję klausimai (pvz., mokėjimo kortelės užblokovimas, *Smart-ID* įdiegimas pakeitus mobiliojo telefono aparatą).

II. VIEŠOJO SEKTORIAUS MOKĖJIMAI

Valstybės institucijos inicijuoja ir gauna reikšmingą skaičių mokėjimų ir turi išskirtinių poreikių.

Įmonės kas mėnesį Valstybinei mokesčių inspekcijai ir „Sodrai“ moka įvairius mokesčius (pridėtinės vertės, gyventojų pajamų, socialinio draudimo ir pan.), savarankiškai dirbantys asmenys moka privalomojo sveikatos draudimo įmokas. „Sodra“ kas mėnesį išmoka pensijas ir pašalpas, pensiją gauna daugiau nei 800 tūkst. asmenų. Visos įstaigos vykdo įvairius ūkinius mokėjimus, pavyzdžiui, perveda darbo užmokestį savo darbuotojams, atsiskaito su prekių ir paslaugų tiekėjais, gauna įmokas už teikiamas paslaugas. Vertintina, kad su viešuoju sektoriumi susiję pervedimai (neįskaitant savivaldybės lygio įstaigų) gali sudaryti 15 proc. visų šalyje vykdomų kredito pervedimų. Mokesčius surenkančios įstaigos kelia specialių reikalavimų ir turi specialių poreikių, pavyzdžiui, mokėjimo nurodyme turi būti naudojamas įmokos kodas, padedantis administruoti gautas lėšas. Be to, keisdamosi didelės apimties informacija jos naudoja MPT parengtomis specialiomis sąsajomis¹⁰.

Daug mokėjimo operacijų atliekančios valstybės institucijos turi sąskaitas keliuose bankuose, o mažesniosioms užtenka vieno banko teikiamų paslaugų. Sąskaitų turėjimas keliuose ar net visuose bankuose yra susiklostęs dėl kelių priežasčių. Pirmiausia, valstybės institucijoms buvo aktualu greitas mokėjimo operacijų vykdymas – galimybė greitai gauti informaciją apie lėšų gavimą, kad būtų galima nedelsiant suteikti paslaugą, taip pat poreikis kai kuriais atvejais pačiai įstaigai greitai pervesti lėšas, pavyzdžiui, laidojimo pašalpas. Mokėjimai vieno banko viduje įvykdomi nedelsiant. Kita priežastis – įkainiai. Įstaigos siekė, kad tiek jos, tiek gyventojai ir įmonės turėtų galimybę mokėjimus atlikti pigiau. Prieš kelerius metus buvo įprasta, kad komisinis atlyginimas taikomas už kiekvieną iš kitos įstaigos gautą pervedimą, o lėšų įskaitymas vieno banko viduje nekainuodavo, pervedimai banko viduje irgi buvo pigesni. Šiuo metu tokių priežasčių aktualumas yra sumažėjęs, pavyzdžiui, mokesčiai už lėšų įskaitymą į sąskaitą nebetaikomi, naudojantis mokėjimo paslaugų krepšeliais atlikti mokėjimą banko viduje ir į kitą banką kainuoja tiek pat. Kilus poreikiui greitai pervesti lėšas, galima pasinaudoti momentinių mokėjimų paslauga¹¹. Vis dėlto ir dabar dar gali būti aktualu turėti daugiau nei vieną sąskaitą. Daug mokėjimo operacijų atliekančioms įstaigoms gali būti pravartu išskaidyti operacijų srautą per kelis bankus ir taip, nepriklausomai nuo bankų techninių pajėgumų, pervesti lėšas gavėjams per vieną dieną. Lėšų likučio laikymas keliuose bankuose padeda sutaupyti dėl neigiamų palūkanų taikymo, taip pat išskaidyti lėšų praradimo riziką. Minėti poreikiai mažiau aktualūs mažesnėms įstaigoms, todėl jos dažnai naudoja vieno MPT paslaugomis.

Didžiosios valstybės institucijos nemažai mokėjimo paslaugų gauna nemokamai. Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatyme numatyta, kad „Sodrai“ lėšų apyvartos operacijos

¹⁰ Tokios sąsajos padeda patogiai ir automatizuotai perduoti didelį kiekį mokėjimo nurodymų iš institucijos vidinės informacinės sistemos į MPT sistemą, taip pat operatyviai gauti ir apdoroti informaciją apie mokėjimų gavimą.

¹¹ Momentinių mokėjimų paslauga kol kas pasiekama ne visų Lietuvoje veikiančių MPT klientams.

atliekamos nemokamai. Kitoms įstaigoms taikoma kainodara sutariama viešųjų pirkimų metu, neretai daug mokėjimų atliekančios ir didelius lėšų likučius turinčios įstaigos gauna paslaugas ypač palankiomis sąlygomis. Valstybinėms įstaigoms tai paranku, nes taip taupomi viešieji išteklių. Tačiau MPT patiriamas sąnaudas tenka dengti pajamomis iš kitų klientų (gyventojų ir įmonių) ar kitų paslaugų teikimo.

Valstybės institucijos, kurios teikia daug paslaugų ar renka įmokas iš daugelio asmenų, turi el. paslaugų portalus, kuriuose taip pat galima atlikti mokėjimus. Pagrindinis tokių portalų tikslas – suteikti klientams galimybę užsakyti ir gauti paslaugas bei peržiūrėti su jomis susijusią informaciją, tačiau juose taip pat galima vykdyti savo mokestines prievoles ar sumokėti už gaunamas paslaugas. Mokėjimas portale patogu tuo, kad naudotojui iš karto parengiamas teisingai užpildytas mokėjimo nurodymas, o gavėjas gali iš karto susieti mokėjimą su teikiama paslauga ar konkrečia mokestine prievole. Taikomi skirtingi sprendimai. Didžiosios institucijos turi savo portalus, o mažesnės naudojasi centralizuotu Informacinės visuomenės plėtros komiteto parengtu sprendimu. Atitinkamai šiek tiek skiriasi ir siūlomos mokėjimo galimybės. Didžiosios įstaigos sudaro galimybę mokėti naudojantis *Bank link* paslauga, o kai neturima sutarties su kuriuo nors MPT dėl šios paslaugos teikimo ar įstaiga yra mažesnė, naudojamos Informacinės visuomenės plėtros komiteto centralizuotu sprendimu, prie kurio prisijungiama per Elektroninius valdžios vartus. Naudojantis šiuo sprendimu, pasikliaujama tarpininko paslaugomis. Tarpininkas užtikrina, kad mokėjimus el. portale galėtų atlikti daugelio MPT klientai.

Valstybės institucijos turėtų siekti užtikrinti patogų atsiskaitymą ir vienodas sąlygas visiems mokėtojams. El. portaluose taikomi sprendimai panašūs į atsiskaitymą el. parduotuvėse. Taigi, viešojo sektoriaus įstaigos galėtų taikyti tokius pačius principus dėl siūlomų mokėjimo būdų ir klientų apmokestinimo. Kai valstybės institucijų el. portaluose mokėtojas turi naudotis tarpininko paslaugomis (šiuo metu, priklausomai nuo mokėtojo banko, mokėtojui gali būti suteikiama tik tokia galimybė), jis turi sumokėti dar ir tarpininkui. Privačiame sektoriuje vyrauja praktika, kad išlaidas, susijusias su mokėjimo nurodymų el. parduotuvėse priėmimu, prisiima gavėjas, o mokėtojas moka tik už savo MPT paslaugas. Tai taikoma, jei naudojamos MIP, *Bank link* paslauga ar atsiskaitoma kortelėmis. Taigi, naujų atsiskaitymo būdų (MIP ir mokėjimo kortelėmis) įtraukimas sudarytų galimybę mokėtojams išvengti komisinio atlyginimo valstybės įstaigos pasirinktam tarpininkui ir pagerintų viešųjų paslaugų naudotojų patirtį. Be to, galimybės sumokėti mokėjimo kortelėmis sudarymas užtikrintų, kad kitų šalių MPT klientai turėtų galimybę sumokėti už Lietuvos įstaigų teikiamas paslaugas.

Kai kuriose savivaldybėse biudžetinių įstaigų apskaita tvarkoma ir mokėjimai atliekami centralizuotai. Biudžetinių įstaigų apskaitos įmonės tvarko daugelio įstaigų (pvz., Vilniuje – daugiau nei 200) apskaitą, taip pat atlieka visus veiksmus, susijusius su mokėjimo operacijų vykdymu ir administravimu. Savivaldybių biudžetinės įstaigos gauna daug įmokų už ugdymo įstaigose suteikiamas paslaugas (darželiai, sporto užsiėmimai, įvairūs būreliai tikslinėse įstaigose, patalpų nuoma mokyklose ir kt.). Surenkant įmokas, el. paštu siunčiami mokėjimo pranešimai tėvams arba paslaugas teikiančioms įstaigoms, o šios popierinius kvitus pateikia tėvams. Pagal šiuos pranešimus sumokėti galima pervedimu, naudojantis įmokų funkcija el. bankininkystės sistemoje arba grynaisiais pinigais tokias įmokas priimančiose EPI ar MĮ. Kadangi įmokų už ugdymo ir susijusias paslaugas surinkimo procesas apima santykį su daugeliu mokėtojų, būtų galima vertinti tokių įmokų surinkimą palengvinančių priemonių poreikį. Pavyzdžiui, mokėjimų ir įmokų apskaitos procesą galėtų palengvinti e. sąskaitos paslauga¹², mokėtojams jos taikymas palengvintų ir pagreintų mokėjimo inicijavimą.

Viešajame sektoriuje taip pat svarbi galimybė mokėti grynaisiais pinigais, teikdamos išmokas grynaisiais pinigais valstybės įstaigos aprūpina jais jautrias socialines grupes. Kai kurių įstaigų veikla lemia, kad jos mokėjimams naudoja ir grynuosius pinigus. Pavyzdžiui, kultūros įstaigose (teatruose ir kt.) už parduodamus bilietus ar už paslaugas, kurios teikiamos valstybės institucijų padalinuose, galima atsiskaityti grynaisiais pinigais. Kitais atvejais įstaigos tiesioginio santykio su grynaisiais pinigais neturi, tačiau naudojasi

¹² Paslauga, kai e. sąskaita už paslaugas pateikiama mokėtojui į jo internetinės bankininkystės sistemą. Mokėtojas gali e. sąskaitą apmokėti mygtuko paspaudimu (nereikia pildyti mokėjimo nurodymo), o jei e. sąskaitos teikiamos periodiškai, gali nustatyti, kad iš konkretaus paslaugų teikėjo gaunamos sąskaitos būtų apmokamos automatiškai.

su grynaisiais pinigais susijusias paslaugas teikiančiais MPT. Pavyzdžiui, EPĮ ir MĮ grynaisiais pinigais galima sumokėti įmokas (mokesčius ar atsiskaityti už paslaugas). „Sodra“ sudaro sąlygas grynaisiais pinigais gauti pensijas. Tam pasitelkiami MPT ne bankai, teikiantys išmokų grynaisiais pinigais paslaugą. Išmokos pristatomos gavėjams į namus, taip pat sudaroma galimybė pensijas grynaisiais pinigais atsiimti pašto skyriuose. Kai gyventojai ar įmonės moka valstybės institucijai, mokėjimą grynaisiais pinigais galima pakeisti el. mokėjimu (pvz., paslaugų teikimo vietose sudarant galimybę atsiskaityti mokėjimo kortele), tačiau kitais atvejais to padaryti neįmanoma. Pavyzdžiui, pensijos grynaisiais pinigais į namus pristatomos asmenims, kurie negali pasinaudoti kitomis priemonėmis dėl sveikatos problemų ar kitų priežasčių. Šiais atvejais grynųjų pinigų naudojimo funkcija – socialinė. Taigi, valstybės institucijos, grynaisiais pinigais aprūpindamos jautrias socialines grupes, vykdo svarbią socialinę funkciją.

2 INTARPAS. CENTRINIŲ BANKŲ SKAITMENINĖS VALIUTOS

Centriniai bankai, įkvėpti paskirstytųjų duomenų technologijos (angl. *distributed ledger technology*, DLT) taikymo galimybių, pradėjo diskusijas, kokių pinigų reikėtų XXI amžiuje¹³. Šiuo metu centrinių bankų siūlomos pinigų rūšys – gryniesi pinigai (banknotai ir monetos) ir rezervų sąskaitos – kaip niekada populiarūs¹⁴, tačiau jos nėra pritaikytos skaitmeniniam amžiui. Gryniesi pinigai yra skirti plačiajai visuomenei, bet apriboti popierine ar metaline forma, o rezervų sąskaitos, nors jų forma ir yra skaitmeninė, nėra visiems prieinamos. Jeigu būtų susietos šių pinigų rūšių savybės, atsirastų nauja pinigų forma – centrinių bankų skaitmeninės valiutos (angl. *central bank digital currencies*, CBDC), t. y. plačiajai visuomenei skirtos el. atsiskaitymo priemonės, išleidžiamos centrinio banko¹⁵. Dauguma centrinių bankų dar tik vertina CBDC teoriniu lygmeniu, kai kurie jau pradėjo bandymų etapą ir tik vienetai paskelbė apie planus išleisti CBDC¹⁶. Eurosystema nusprendė artimiausiu metu CBDC neleisti, bet jau pradėjo viešąsias konsultacijas, siekdama geriau suprasti technologijas, galimybes, visuomenės ir rinkos dalyvių lūkesčius.

Manoma, kad CBDC galėtų būti tinkama priemonė įgyvendinti centriniams bankams keliamus tikslus, jei išsipildytų vienas ar keli tolesnės raidos scenarijai. Pavyzdžiui, jei ir toliau mažėtų banknotų naudojimas atsiskaitymams arba rinkoje įsitvirtintų užsienio subjektų išleistos naujos kartos skaitmeninės atsiskaitymo priemonės¹⁷, jei prireiktų naujo pinigų politikos įrankio arba trūktų patikimos atsiskaitymų alternatyvos stichinių nelaimių atvejais. Šiais ir kitais atvejais CBDC būtų naudingos ir galėtų papildyti privačių subjektų visuomenei teikiamas atsiskaitymo priemones: indėlius kredito įstaigose ir el. pinigus EPĮ.

Daug diskutuojama, kokių funkcinių savybių reikėtų CBDC, kad jos taptų populiaria atsiskaitymo priemone ir kartu neišbalansuotų nusistovėjusios finansų sistemos. Technologiškai įmanoma už CBDC mokėti palūkanas, bet tai paskatintų didesnę, nei būtina, indėlių iš kredito įstaigų nutekėjimą. Taip pat būtų galima nustatyti CBDC likučio ar operacijų limitus, tačiau tada sumažėtų CBDC kaip taupymo priemonės populiarumas. Tiesioginis tarpusavio atsiskaitymas CBDC, galimas net ir neturint interneto prieigos, atstotų banknotų funkcionalumą, tačiau ribotą galimybę valdyti galimus sukčiavimus. Centriniai bankai dar nėra nusprendę ir kokią technologiją geriausia naudoti – centralizuotą ar DLT. Daugiau aiškumo yra dėl tarpininkų pasitelkimo: kad galėtų aptarnauti milijonus klientų, dalį funkcijų centriniai bankai turės perleisti trečiosios šalims, kurios pagal nustatytas taisykles galėtų užmegzti dalykinius santykius su naujais klientais, išduoti CBDC mokėjimo priemones (pvz., programėles, korteles), konsultuoti CBDC naudotojus padaliniuose ir nuotoliniu būdu, užtikrinti pinigų plovimo ir teroristų finansavimo prevenciją. Dar svarstoma, koks verslo

¹³ Žr. 2019 m. balandžio 12 d. tarptautinėje konferencijoje Vito Vasiliausko skaitytą pranešimą apie CBDC:

<https://www.lb.lt/en/news/chairman-of-the-board-on-central-bank-digital-currencies>.

¹⁴ Nors banknotų reikšmė kasdieniniuose atsiskaitymuose vis mažėja, jie išlieka populiaria taupymo priemone, ir tai didina bendrą banknotų paklausą. Rezervuose laikomos sumos padidėjo daugiausia dėl kiekybinio skatinimo politikos.

¹⁵ Išsamiau CBDC tema apžvelgta Lietuvos banko straipsnyje „CBDC – in a Whirlpool of Discussion“:

https://www.lb.lt/uploads/publications/docs/23938_45070151bf4a3d1041e870e3fce8a0d1.pdf.

¹⁶ Pavyzdžiui, Kinijos centrinis bankas.

¹⁷ Pavyzdžiui, privatūs skaitmeniniai žetonai (angl. *stablecoins*) arba užsienio centrinių bankų CBDC.

modelis paskatintų trečiašias šalis teikti šias ir galbūt papildomas paslaugas, tačiau esminiai lūkesčiai siejami su CBDC prienamumu visuomenei.

Be numatomos CBDC naudos, esama ir rizikų, kurios, jei nebus suvaldytos, gali neigiamai paveikti finansinį stabilumą. Jei CBDC sulauktų didelio visuomenės susidomėjimo (pvz., dėl saugumo ar patogaus naudojimo), tai turėtų įtakos ne tik pinigų politikai, bet ir bankų kreditavimo galimybės bei kainai. Prognozuojama, kad tokiu atveju gyventojai ir įmonės, įsigydami CBDC, reikšmingą dalį savo indėlių perkeltų į centrinį banką. Atsiradusią indėlių „skylę“ bankai turėtų užpildyti keldami indėlių palūkanų normas, paskolomis iš centrinio banko (taip didindami centrinio banko balansą ir įtaką ekonomikai)¹⁸ arba skolindamiesi kapitalo rinkose (tikėtina, už didesnes palūkanas), o tai galėtų pabranginti naujas paskolas. Jei dėl to bankai nukryptų nuo optimalaus kreditavimo arba sumažėtų jų galimybės prisiimti riziką (pvz., dėl sumažėjusio pelningumo), atitinkamai gali būti paveikta bendra ekonomikos raida. Tyrimai rodo, kad CBDC galėtų dar labiau įsiūbuoti finansų krizės (jei ji pasireikštų) paveiktų bankų stabilumą, nes kilus panikai gana greitai didelė dalis indėlių gali būti paversta CBDC.

Daug klausimų kelia CBDC panaudojimas trečiojoje šalyje. Šiuo metu eurai (banknotai, eurai bankų sąskaitose) yra prieinami ir trečiųjų šalių subjektams. Pavyzdžiui, euras yra antra labiausiai prekiaujama valiuta pasaulinėje valiutų keitimo rinkoje, taip pat antra pagal operacijas SWIFT tinkle¹⁹. Taigi kyla klausimas, kokiū būdu ir sąlygomis CBDC galėtų būti platinamos už euro zonos ribų. Reikšmingas CBDC cirkulavimas trečiojoje šalyje gali paveikti kapitalo srautus ir valiutų kursą, atitinkamai – pinigų politikos efektyvumą. Sulaukus didelės CBDC paklausos, euro kursas gali sustiprėti, taip mažėtų euro zonos ekonomikos konkurencingumas. CBDC gali tapti pinigų plovimo tarptautinių tinklų taikiniu ar būti pasitelktos nusikalstamai veiklai finansuoti. Todėl svarstomi įvairūs apribojimai dėl operacijų prienamumo, limitų ir palūkanų, kai CBDC naudoja užsienio subjektai.

III. MOKĖJIMŲ SAUGUMAS. AUTENTIŠKUMO PATVIRTINIMO REIKALAVIMAI

2019 m. rugsėjo mėn. visoje ES įsigaliojo nauji saugumo reikalavimai, taikomi klientams patvirtinant el. mokėjimo operacijas²⁰. MPT turi taikyti mokėjimo paslaugų naudotojo autentiškumo patvirtinimo procedūrą, kuri pagrįsta bent dviem skirtingų kategorijų – žinojimo (tai, ką žino tik mokėjimo paslaugų naudotojas), turėjimo (ką turi tik mokėjimo paslaugų naudotojas) ir būdingumo (kas būdinga tik mokėjimo paslaugų naudotojui) – elementų taikymu. Inicijuojant nuotoline mokėjimo operacijas turi būti taikomas papildomas saugumą užtikrinantis reikalavimas – dinaminis mokėjimo operacijos susiejimas su konkrečia suma ir gavėju. Tai reiškia, kad, klientui patvirtinant mokėjimo operaciją, informacija apie operacijos sumą ir lėšų gavėją pateikiama kitoje aplinkoje, nei inicijuojamas mokėjimas.

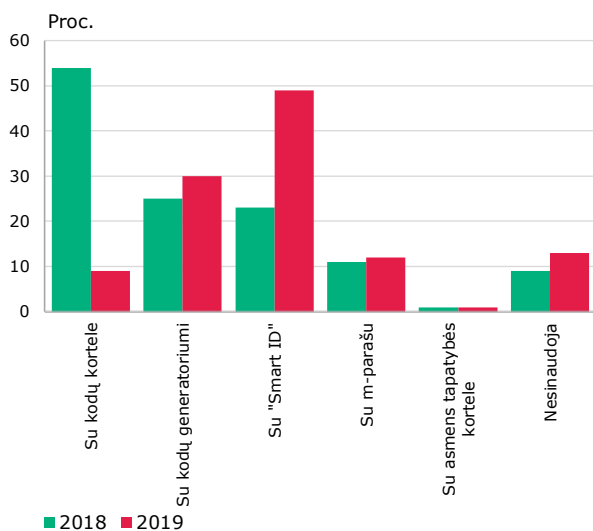
¹⁸ Centriniai bankai paskolas suteikia tik įkeitus patikimą turta. Dėl to padidėtų saugaus turto klasių paklausa.

¹⁹ Žr. <https://www.ecb.europa.eu/pub/ire/html/ecb.ire202006~81495c263a.en.html#toc2>.

²⁰ Reikalavimai yra nustatyti 2017 m. lapkričio 27 d. Komisijos deleguotajame reglamente (ES) 2018/389, kuriuo Europos Parlamento ir Tarybos direktyva (ES) 2015/2366 papildoma griežto kliento autentiškumo patvirtinimo ir bendrų ir saugių atvirųjų ryšių standartų techniniais reguliavimo standartais. Su atsiskaitymu kortelėmis už el. prekybos sandorius susiję reikalavimai turi būti įgyvendinti vėliausiai iki 2020 m. pabaigos.

Dažniausiai naudojamomis priemonėmis 2019 m. tapo *Smart-ID* ir kodų generatorius.

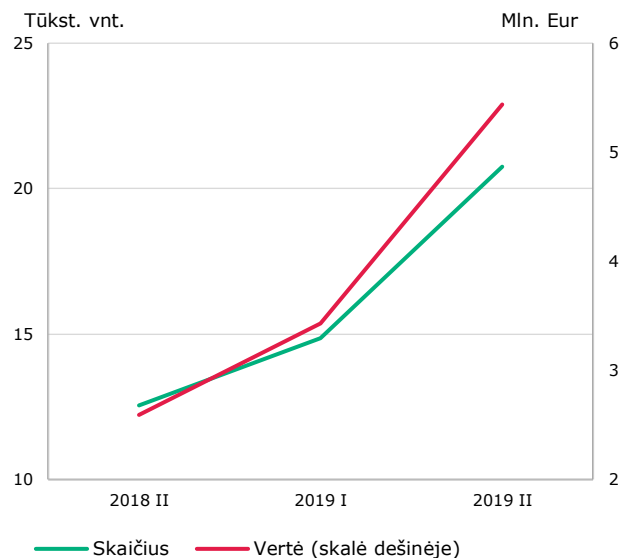
1 pav. Prisijungimo prie internetinės bankininkystės būdai pagal mokėjimo sąskaitą turinčius gyventojus

Šaltinis: Lietuvos bankas.

Augant mokėjimo operacijų skaičiui, auga ir sukčiavimų apimtis.

2 pav. Sukčiavimų, paveikusių Lietuvoje įsteigtus MPT, apimtis

Šaltinis: Lietuvos banko duomenys.

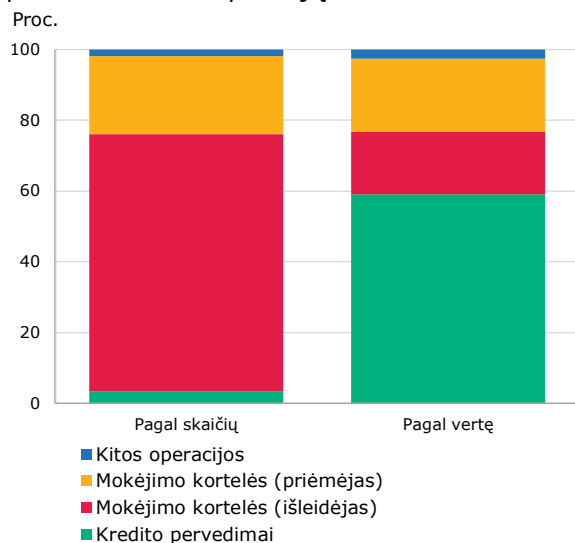
Nauji reikalavimai lėmė, kad popierinės kodų kortelės buvo pakeistos kitomis priemonėmis, dažniausiai *Smart-ID* arba kodų generatoriais. Apie 50 proc. šalies gyventojų, kurie turi mokėjimo sąskaitas, prie internetinės bankininkystės jungiasi pasitelkdami *Smart-ID*. Kitų priemonių (m. parašo, asmens tapatybės kortelės) populiarumas beveik nepasikeitė. Šiek tiek padidėjo gyventojų, kurie išvis nesinaudoja internetine bankininkyste. Nors statistikoje dar ir neatsispindi, bet kai kurių bankų programėlėse populiarėja biometrija grindžiama autentiškumo patvirtinimo procedūra, kuri yra greitesnė ir patogesnė už slaptažodžiais (žinojimu) grįstus būdus. Vis dėlto tokiai priemonei reikalingas išmanusis telefonas su biometrijos – piršto arba veido – nuskaitymo galimybe.

Neseniai pradėta rinkti sukčiavimų statistika rodo, kad vien saugesnių priemonių turėjimas nėra pakankamas sukčiavimams užkardyti. Per 2019 m. užfiksuota 35,6 tūkst. sukčiavimo atvejų, kurių metu buvo užvaldyta apie 8,9 mln. Eur²¹. Pagal sukčiavimų skaičių dominuoja operacijos mokėjimo kortelėmis, iš dalies dėl bekontaktio mokėjimo ir atsiskaitymų internetu. Atliekant bekontaktius mokėjimus, saugesnis autentiškumo patvirtinimas naudojamas kas kelintą operaciją (prašoma įvesti PIN kodą), atliekant el. prekybos operacijas – palyginti retai. Tačiau tai pasikeis nuo 2021 m., kai atsiskaitant internetu kortelėmis irgi bus taikomi didesni saugumo reikalavimai. Pagal sukčiavimų vertę dominuoja kredito pervedimai. Nors atliekant šias operacijas jau taikomas saugesnis autentiškumo patvirtinimas, dažnai nutinka, kad klientai būna suklaudinami patvirtinti mokėjimo operacijas ne tam gavėjui arba patys atiduoda mokėjimo sąskaitos laikiną kontrolę sukčiams. Tokiems atvejams užkardyti reikalingos papildomos priemonės, tokios kaip klientų švietimas, tikrojo ir nurodyto gavėjo sutikrinimo paslauga.

²¹ Statistinių duomenų, kokia nuostolių dalis teko klientams, o kokia MPT, nerenkama.

Pagal skaičių daugiausia sukčiavimų pasitaiko naudojant mokėjimo korteles, pagal vertę – kredito pervedimus.

3 pav. Sukčiavimo operacijų struktūra 2019 m.

Šaltinis: Lietuvos bankas.

Rinkoje paplitus *Smart-ID*, padažnėjo ir su šia priemone susijusios sukčių atakos. Paplitusi ataka, kai banko klientui atsiunčiama SMS žinutė, kuria prašoma atnaujinti *Smart-ID* paskyrą. Taip nieko neįtarantis klientas būna nukreipiamas į fiktyvų internetinės bankininkystės puslapį ir jame suveda prisijungimo duomenis (ID, asmens kodą). To pakanka, kad būtų inicijuota *Smart-ID* užklausa į kliento telefoną. Jei ji patvirtinama PIN kodais, sukčiai gali vienam kartui užvaldyti mokėjimo sąskaitą ir atlikti vieną arba kelis mokėjimus į savo kontroliuojamą sąskaitą. Lėšos iš jos nedelsiant išgryninamos.

Lietuvos bankas konsultuojasi su rinkos dalyviais dėl *Smart-ID* saugumo. Šią priemonę valdanti Estijos įmonė (*SK ID Solutions AS*) suteikia ne vieną papildomą saugumo priemonę, kurią MPT gali įdiegti savo sistemose ir taip padidinti *Smart-ID* saugumą (pvz., kontrolinio skaičiaus pasirinkimas). Lietuvos bankas atidžiai stebi situaciją mokėjimų rinkoje ir, jei kils poreikis, nustatys papildomus saugumo reikalavimus.

3 INTARPAS. PRIEIGOS PRIE SĄSKAITŲ IŠŠŪKIAI BANKAMS VYKDANT RIZIKOS MAŽINIMO STRATEGIJĄ²²

2019–2020 m. daugėja atvejų, kai EPĮ ir MĮ susiduria su sunkumais atidaryti banko sąskaitas, skirtas klientų mokėjimams vykdyti ir (arba) jų lėšoms saugoti, taip pat ribojimais naudotis tokiomis sąskaitomis (pvz., vykdyti mokėjimus JAV doleriais). Tai labai kliudo veiksmingai teikti el. pinigų leidimo ir mokėjimo paslaugas savo klientams.

Teisės aktuose reikalaujama, kad bankai ir kitos kredito įstaigos, priimdami sprendimą dėl sąskaitos atidarymo ir teikdami sąskaitos tvarkymo paslaugą EPĮ ir MĮ, laikytųsi objektyvumo, nediskriminavimo ir proporcingumo principų. Nuo 2019 m. balandžio 1 d. apie priimtus sprendimus atsisakyti atidaryti banko sąskaitas ar apriboti naudojimąsi jomis kredito įstaigos privalo pranešti Lietuvos bankui.

Nuo 2019 m. balandžio iki 2020 m. rugpjūčio mėn. Lietuvos bankui 7 bankai pateikė 32 pranešimus dėl 73 įstaigų. Pagrindinės priežastys, lemiančios tokius kredito įstaigų sprendimus, yra bankų korespondentų

²² Rizikos mažinimo strategija (angl. *derisking*) – finansų įstaigos strategija, kai pasirenkama neteikti paslaugų klientams, kurie priskiriami didesnės pinigų plovimo ir terorizmo finansavimo rizikos grupei, o ne valdyti su jais susijusią riziką.

reikalavimai, pasirinkimas vykdyti prisiimamos rizikos mažinimo strategiją, rizikai valdyti reikalingos informacijos nepateikimas.

Pasitaiko atveju, kai bankai uždaro mokėjimo sąskaitas įmonėms arba fiziniams asmenims arba atsisako jas atidaryti, nes priskiria šiuos klientus prie didelę pinigų plovimo ir terorizmo finansavimo (PPTF) riziką keliančių klientų. Tokį priskyrimą gali lemti ir nepakankama informacija apie įmonę arba fizinį asmenį. Dėl reikiamos informacijos trūkumo pasunkėja PPTF rizikos valdymas ir bankas gali priimti sprendimą atsisakyti dalykinių santykių. Todėl labai svarbu, kad įmonės ir fiziniai asmenys laiku pateiktų visą informaciją, kurios prašo bankai PPTF prevencijos tikslais.

Finansų įstaigų prisiimamos rizikos mažinimo klausimas aktualus ir nagrinėjamas taip pat ir europiniu lygiu. Europos bankininkystės institucija, siekdama įvertinti rizikos mažinimo strategijos taikymo mastą ir veiksmus bei jų poveikį klientams ES lygiu, paskelbė [viešą konsultaciją](#). Pirmiausia siekiama išsiaiškinti, kodėl finansų įstaigos nusprendžia vengti su tam tikrais sektoriais ar klientais susijusios rizikos, o ne ją valdyti.

Lietuvos bankas, siekdamas užtikrinti, kad kredito įstaigų taikomos rizikos valdymo priemonės būtų proporcingos PPTF rizikai, o kartu būtų įgyvendinama teisės aktais įtvirtinta EPI ir MĮ teisė turėti sąskaitas kredito įstaigose ir jomis naudotis, 2020 m. gegužės 25 d. patvirtino [Poziciją dėl elektroninių pinigų įstaigų ir mokėjimo įstaigų teisės naudotis kredito įstaigose atidarytomis banko sąskaitomis](#). Pozicijoje išreiškiama nuostata, kad bankai privalo užtikrinti, jog sprendimai ir veiksmai šių įstaigų atžvilgiu, susiję su sąskaitų atidarymu (ar uždarymu), būtų nešališki ir objektyvūs. Lietuvos banko nuomone, bankai turėtų užtikrinti, kad kraštutinės priemonės, tokios kaip dalykinių santykių su EPI ar MĮ nutraukimas arba atsisakymas juos pradėti grindžiant PPTF rizika, būtų taikomos įvertinus konkrečiu atveju reikšmingas aplinkybes ir tik tada, kai neįmanoma taikyti kitų rizikos valdymo ir mažinimo priemonių.

Lietuvos bankas vykdys nuolatinę EPI ar MĮ prieigos prie banko sąskaitų stebėseną. Taip siekiama paskatinti bankus atidžiau vertinti įstaigų rizikingumą bei sąskaitų uždarymo motyvus ir užtikrinti, jog bankai laikytųsi proporcingumo, objektyvumo ir nediskriminavimo principų, palengvinti sąskaitų atidarymo bankuose procesą ir apsaugoti EPI bei MĮ nuo papildomų kliūčių plėtojant verslą.

IV. ATSISKAITYMAS NEGRYNAISIAIS PINIGAIS MOKYKLOSE

Jaunosios kartos mokymas naudotis el. atsiskaitymo priemonėmis tampa aktuali finansinio švietimo klausimu. Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos atlikti tyrimai rodo, kad galimybė naudotis finansiniais produktais – banko sąskaitomis, mokėjimo kortelėmis ar kitomis el. atsiskaitymo priemonėmis – yra susijusi su jaunuolių finansinio raštingumo lygiu. Todėl valstybės institucijos ir rinkos dalyviai atkreipė dėmesį į mokyklas, kur mokiniai, pirkdami maistą valgyklose, gauna pirmąją savarankiško mokėjimo patirtį. Mokyklose taip pat yra tinkamos sąlygos suteikti teorinių finansinių žinių ir derinti jas su praktika.

Atsiskaitymas negrynaisiais pinigais laikomas saugesne priemone nei gryniesi pinigai. Tokios nuomonės laikosi 70 proc. apklaustų mokinių ir 84 proc. apklaustų tėvų²³. Pamestą atsiskaitymo negrynaisiais pinigais priemonę nesunku užblokuoti, ir lėšos nebus prarastos. O pametus grynuosius pinigus galima pasikliauti tik radusiojo sąžiningumu. Be to, 81 proc. apklaustų mokinių ir 85 proc. apklaustų tėvų mano, kad atsiskaitymas negrynaisiais yra paprastesnis.

Tik nedidelė dalis ugdymo įstaigų²⁴ sudaro galimybę atsiskaityti negrynaisiais pinigais, todėl klausimas buvo pasirinktas nagrinėti Mokėjimų taryboje. 2019 m. Taryba sudarė užduoties grupę, kuri išnagrinėjo daugelį aktualių su atsiskaitymais negrynaisiais pinigais mokyklų valgyklose susijusių aspektų. Užduoties grupė parengė ataskaitą „[Atvirosios ekosistemos atsiskaitymams negrynaisiais pinigais bendrojo](#)

²³ Apklausa inicijavo Lietuvos Respublikos Finansų ministerija kartu su Švietimo, mokslo ir sporto ministerija.

²⁴ 2020 m. pavasarį galimybė už valgį atsiskaityti negrynaisiais pinigais buvo sudaryta 12 proc. bendrojo ugdymo įstaigų.

[ugdymo įstaigose skatinančių priemonių kūrimas](#)“ ir joje pateikė rekomendacijas. 2020 m. liepos mėn. Taryba patvirtino tokias rekomendacijas: ugdymo įstaigų valgyklose diegti atsiskaitymams negrynaisiais pinigais pritaikytą infrastruktūrą, supaprastinti atsiskaitymo negrynaisiais pinigais priemonių įsigijimą nepilnamečiams, mažinti šių atsiskaitymo priemonių kainas ir lavinti praktinius mokinių finansinio raštingumo įgūdžius. Tikimasi, kad rekomendacijų įgyvendinimas padės pasiekti, kad per penkerius metus bent 80 proc. visų mokyklų valgyklose būtų galima atsiskaityti ir negrynaisiais pinigais, o mokinių, turinčių bent vieną atsiskaitymo negrynaisiais priemone, kasmet daugėtų po 10 proc.

4 INTARPAS. MOKĖJIMŲ TARYBOS VEIKLA

Nepriklausomas Lietuvos mokėjimų rinkos forumas – Lietuvos Mokėjimų taryba – per beveik trejus veiklos metus išnagrinėjo ir parengė mokėjimų rinkos dalyviams bei mokėjimų politiką formuojančioms ir įgyvendinančioms institucijoms rekomendacijas penkiais rinkai aktualiais mokėjimų klausimais, rūpinosi rekomendacijų sklaida ir įgyvendinimu, stiprino MPT, naudotojų, reguliuotojų ir mokslo bendruomenės bendradarbiavimą plėtojant Lietuvos mokėjimų rinką.

Tarybos nariai 2018 m. parengė mokėjimų rinkos dalyviams bei mokėjimų politiką formuojančioms ir įgyvendinančioms institucijoms [rekomendacijas](#), kaip populiarinti momentinių mokėjimų paslaugą, optimizuoti kliento pažinimo duomenų surinkimo procesą ir sudaryti sąlygas atsirasti inovatyvioms nuotolinio tapatybės nustatymo priemonėms Lietuvoje. 2019 m. Tarybos nariai daug dirbo patys įgyvendindami šias rekomendacijas ir informuodami apie jas kitas suinteresuotąsias institucijas bei bendradarbiaudami dėl jų įgyvendinimo. Momentiniai mokėjimai Lietuvoje jau tampa „nauja rinkos norma“ – bent 80 proc. sąskaitų Lietuvoje 2020 m. pirmojo pusmečio pabaigoje buvo pasiekiamos momentinių mokėjimų paslaugai. Tai reiškia, kad dauguma gyventojų ir įmonių mokėjimus gali nepertraukiamai vykdyti savaitgaliais, naktimis ar šventiniu laikotarpiu. Kaip rekomendavo Taryba, momentinius mokėjimus siūlantys didieji bankai juos siūlo kaip standartinę paslaugą, tokių mokėjimų kainodara nesiskiria nuo įprastų kredito pervedimų. Įgyvendinant rekomendacijas dėl kliento pažinimo proceso optimizavimo buvo pakeistas Pinigų plovimo ir terorizmo finansavimo prevencijos įstatymas ir taip panaikintos teisinės kliūtys daugumą kliento duomenų, reikalingų vykdant kliento pažinimo procesą, pasiimti iš valstybės registru ir informacinių sistemų (klientas turi tik patvirtinti jau surinktus duomenis). Atitinkamai atnaujintas Lietuvos banko interneto svetainės dažniausiai užduodamų klausimų puslapis. Be to, pastaraisiais metais intensyviai vyko diskusijos su atitinkamomis ministerijomis, Finansinių nusikaltimų tyrimo tarnyba ir Registrų centru dėl valstybės registruose pateikiamos informacijos išsamumo, registru duomenų pasiekiamumo vieno langelio principu, galimybių naudoti naujas nuotolinio tapatybės nustatymo priemones.

2019 m. Mokėjimų taryba papildomai nagrinėjo du naujus klausimus – atsiskaitymo negrynaisiais pinigais bendrojo ugdymo įstaigose skatinančių priemonių nustatymo klausimą ir atvirosios bankininkystės plėtros klausimą. 2020 m. liepos mėn. ji patvirtino su šiais klausimais susijusias rekomendacijas (išsamiau žr. apžvalgos IV ir V sk.).

Siekiant užtikrinti efektyvų ir naudingą Tarybos darbą, po dvejų šio nepriklausomo forumo veiklos metų peržiūrėta jo veikla, sudėtis ir veiklos nuostatai. 2020 m. liepos mėn. Tarybos nariai sutarė: toliau tęsti darbą, nes rinkoje matoma ir vertinama šio forumo teikiama nauda; palikti Tarybą savarankišku nuolatiniu kolegialiu organu, kurio veikla grįsta nepriklausomumo principu; Tarybos veiklą toliau orientuoti į bendradarbiavimo bei diskusijų skatinimą ir bendros pozicijos ieškojimą sprendžiant dėl problemišκών sričių, taip pat rekomendacijų teikimą; skatinti dažnesnius Tarybos susitikimus ir į veiklą įtraukti daugiau suinteresuotų institucijų. Tarybos parengtos ataskaitos, pozicijos ir rekomendacijos yra skelbiamos viešai Lietuvos banko ir Finansų ministerijos interneto svetainėse²⁵, taip pat teikiamos suinteresuotoms institucijoms tiesiogiai.

²⁵ Žr. <https://www.lb.lt/lt/mokejimu-taryba> ir <http://finmin.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/finansu-rinku-politika/mokejimu-taryba>.

V. ATVIROJI BANKININKYSTĖ

Atvirosios bankininkystės plėtojimas apima reguliavimo reikalavimų įgyvendinimą ir jos principų taikymą teikiant susijusias paslaugas. Atvirosios bankininkystės sąvoka paprastai siejama su paslaugoms, kurias reglamentuoja PSD2²⁶ – tai mokėjimo inicijavimo ir sąskaitos informacijos paslaugos. Bet PSD2 numatyti principai galėtų būti taikomi plačiau, kitoms finansinėms ir nefinansinėms paslaugoms. Šie principai apimtų skaidrų ir atvirą sąlygų prieigai prie institucijos klientų duomenų ar paslaugų nustatymą, prieigos suteikimą sąlygas atitinkančioms institucijoms²⁷, duomenų apsaugos nuostatų, kaip reikalaujama ES bendrajame duomenų apsaugos reglamente²⁸, užtikrinimą.

Didžiausios pastangos nukreiptos į teisės aktų reikalavimų įgyvendinimą, bet sukaupta patirtis gali būti panaudota ir plečiant atvirosios bankininkystės taikymą. PSD2 numatytos specialiosios API sąsajos turėjo būti parengtos iki 2019 m. rugsėjo 19 d. Iki šios datos Lietuvoje, taip pat ir visoje ES, MPT buvo sutelkę pastangas API parengti. Tačiau ir vėliau dalis MPT vis dar jas rengė, o parengtosios API buvo derinamos, kad veiktų stabiliai. Rinkos dalyviams susitelkus į PSD2 numatytų API rengimą, nebuvo daug galimybių skirti dėmesio naujovių kūrimui. Be to, daugelio įstaigų prioritetus ir planus koregavo COVID-19. Vis dėlto tikimasi, kad įgyta patirtis leis planuoti atvirosios bankininkystės panaudojimo atvejų plėtrą.

Atvirosios bankininkystės plėtojimo darbus tęsusi Mokėjimų tarybos užduoties grupė įvertino potencialius šios koncepcijos panaudojimo atvejus. Atsakydami į Lietuvos banko inicijuotą viešą konsultaciją dėl atvirosios bankininkystės, rinkos dalyviai palaikė šios temos tolesnį plėtojimą. Tinkamiausias forumas šiai veiklai pasirodė Mokėjimų taryba, jungianti daug susijusių šalių. Jos sudaryta užduoties grupė parengė ataskaitą „[Atvirosios bankininkystės plėtra Lietuvoje: panaudojimo atvejai ir rekomendacijos dėl įgyvendinimo](#)“. Joje aprašyti galimi atvirosios bankininkystės pritaikymo atvejai, apimantys tik finansines paslaugas ir draudimą, pateiktas aprašytų atvejų skirstymas ir įvertinimas. Taip pat pateiktos rekomendacijos dėl potencialių atvirosios bankininkystės taikymo atvejų, tokių kaip klientų kreditingumo vertinimas, sukčiavimo ir PPTF rizikos mažinimas, finansų analizė ir jų valdymo įgūdžių ugdymas.

Atvirosios bankininkystės atvejų taikymas daugiausia remtųsi komerciniais pagrindais, o pagrindinės jo tvarumo sąlygos yra teisinis apibrėžtumas, finansinis pajėgumas ir techninis sprendimas. Ta atvirosios bankininkystės dalis, kuri nėra reglamentuota PSD2, turi būti grindžiama bendromis teisės normomis ir susitarimais, kurių svarbiausias aspektas yra asmens duomenų apsauga. Todėl kiekvienu atveju reikalingas poveikio asmens duomenų apsaugai vertinimas. Akivaizdu, kad visiems galimiems atvirosios bankininkystės atvejams įgyvendinti reikia IT sistemų pritaikymo ir suderinimo tarp duomenis valdančių ir paslaugas teikiančių subjektų bei trečiųjų šalių (tarpininkų). Tam reikia ne tik suderintų techninių standartų, bet ir lėšų investicijoms bei sąsajoms palaikyti. Gyvybingas bus tik toks atvirosios bankininkystės veiklos modelis, pagal kurį gaunama nauda bus didesnė ar bent lygi šioms sąnaudoms ir adekvačiai padalijama tarp įtrauktų subjektų. Ši nauda gali būti matuojama ne tik pajamomis, bet ir sąnaudų mažinimu (pvz., valdant riziką) bei socialine nauda.

ES mastu atvirosios bankininkystės plėtros darbai pristabdyti, tačiau EK numato plėtros galimybes. Mažmeninių mokėjimų eurais tarybos²⁹ pradėtas SEPA API prieigos schemos plėtojimas sustojo, kol tęsiami PSD2 reikalaujamų API sąsajų parengimo darbai. Tačiau EK paskelbtoje Skaitmeninių finansų strategijoje³⁰ numatoma sudaryti sąlygas duomenų dalijimusi pagrįstų inovacijų plėtrai. Ši kryptis apims ir atvirąją bankininkystę. Lietuvos bankas aktyviai įsitrauks į diskusijas duomenų dalijimosi tema ir sieks subalansuoto reguliavimo, kuris atvertų galimybes inovacijoms ir suvaldytų kylančias grėsmes.

²⁶ Europos Parlamento ir Tarybos direktyva (ES) 2015/2366 (2015 m. lapkričio 25 d.) dėl mokėjimo paslaugų vidaus rinkoje, kuria iš dalies keičiamos direktyvos 2002/65/EB, 2009/110/EB ir 2013/36/ES bei Reglamentas (ES) Nr. 1093/2010 ir panaikinama Direktyva 2007/64/EB.

²⁷ Tai nepaneigia galimybės suteikti prieigą tik dvišalio susitarimo pagrindu.

²⁸ 2016 m. balandžio 27 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (ES) 2016/679 dėl fizinių asmenų apsaugos tvarkant asmens duomenis ir dėl laisvo tokių duomenų judėjimo ir kuriuo panaikinama Direktyva 95/46/EB.

²⁹ Mažmeninių mokėjimų eurais taryba (angl. *Euro Retail Payments Board*, ERPB) yra ECB moderuojamas forumas, kuriame MPT ir mokėjimo paslaugų vartotojų atstovai sprendžia strateginio lygmens klausimus dėl mažmeninių mokėjimų eurais rinkos.

³⁰ Išsamiau apie Skaitmeninių finansų strategiją rašoma 6 intarpe.

5 INTARPAS. MOKĖJIMO INICIJAVIMO PASLAUGA

MIP persikėlė į saugesnę aplinką ir tampa neatsiejama el. prekybos sprendimų dalimi. Nuo 2019 m. rugsėjo mėn. MIP teikiama pasitelkus API sąsajas, kurias nemokamai parengia sąskaitas tvarkantys MPT (bankai, kredito unijos, EPI). Tai lėmė PSD2 nuostatos. Iki jų įsigaliojimo MIP buvo teikiama kitaip, t. y. teikėjas jungdavosi prie kredito įstaigų internetinės bankininkystės mokėtojo vardu. API sąsajų pritaikymas leido padidinti paslaugos stabilumą bei saugumą ir sumažinti MIP teikėjų prieigą prie kliento asmens duomenų, nebūtinų paslaugai teikti. Nors anksčiau MIP teikė ne bankai, šiuo metu ją teikia ir jie, šia paslauga papildę kitus el. prekybai skirtus sprendimus (*Bank link* paslauga, mokėjimo kortelės).

MIP teikėjai dar ieško optimalios paslaugos apimties. Net ir nedidelis pasikeitimas paprastai sukelia iššūkių klientams, o MIP paslauga nuo 2019 m. rugsėjo pasikeitė iš esmės. Tam tikros sumaištis kelia tai, kad nėra vieno MIP standarto: skirtingi MIP teikėjai taiko kiek kitokias papildomas funkcijas. Pagal vieną modelį klientas pasirenka sąskaitą, iš kurios bus mokama, MIP teikėjo aplinkoje nematydamas sąskaitos likučio, pagal kitą modelį jam rodomas ir sąskaitos likutis, o pagal dar vieną modelį visa tai galima matyti tik banko aplinkoje. Nors klientai to dažnai ir nepastebi, bet papildomos funkcijos (pvz., sąskaitos likučio parodymas) paprastai lemia, kad greta MIP paslaugos klientui teikiama ir sąskaitos informacijos paslauga. Be to, gali padidėti asmens duomenų valdymo apimtis, apie tai klientai turi būti tinkamai informuojami. Matydami klientų reakciją, MIP teikėjai atitinkamai koreguoja paslaugą.

Pirminės tendencijos rodo, kad MIP teikėjai dalį su paslauga susijusios atsakomybės yra linkę perleisti bankams. API sąsajų pasitelkimas suteikia išskirtinių galimybių MIP teikėjams nuspręsti, kurias funkcijas teikti patiems, o kurias teikiant pasiremti banku. Lietuvoje veikiantys bankai suteikia abi galimybes – operacijos autorizavimą banko kontroliuojamoje aplinkoje (angl. *SCA with redirect*) ir jos autorizavimą per trečiosios šalies programėlę, pavyzdžiui, *Smart-ID* (angl. *SCA with decoupled*). Vis dėlto praktika rodo, kad bent jau šiame etape MIP teikėjai labiau yra linkę klientus nukreipti į banko aplinką. Greitu laiku banko aplinkoje atsiras galimybė pasirinkti ir sąskaitą, iš kurios bus apmokama operacija. Taip MIP taps dar panašesnė į Lietuvos gyventojams gerai žinomą *Bank link* paslaugą. Be to, bankai greitu metu papildys API sąsajas naujomis galimybėmis, pavyzdžiui, bus galima sudaryti periodinį ir ateities mokėjimą per MIP teikėją. Nuo MIP teikėjų ir rinkos poreikių priklausys, ar šios naujovės įsitvirtins rinkoje.

VI. ES REGULIAVIMO POVEIKIS MOKĖJIMŲ KORTELĖMIS RINKAI

Pastaraisiais metais mokėjimų kortelėmis rinka buvo reikšmingai veikiama ES teisės aktų reguliavimo, bet dėl reguliavimo poveikio nuomonės išsiskiria. Be visas mokėjimo priemonės apimančios PSD2, didelį poveikį turėjo mokėjimų kortelėmis modelį reguliuojančio Tarpbankinio mokesčio reglamento³¹ nuostatos. Rinkos dalyvių nuomonės dėl jo poveikio ir juo siektų tikslų įgyvendinimo skiriasi. Be to, 2020 m. įsigaliojo Tarptautinių mokėjimų reglamento³² nuostatos, kuriomis siekiama didesnio valiutos keitimo mokesčių skaidrumo, kai vykdant mokėjimą, taip pat ir mokėjimo kortele, keičiama valiuta.

Lietuvoje dėl Tarpbankinio mokesčio reglamento sumažėjo prekybininko banko mokamas mokestis kortelės naudotojo bankui, o tai atitinkamai lėmė mažesnę galutinę paslaugos kainą prekybininkams. Iki reglamento įsigaliojimo (2015 m.) Lietuvoje tarpbankinis mokestis už atsiskaitymą vartotojų debeto ir kredito kortelėmis atitinkamai sudarė vidutiniškai 0,62 ir 0,78 proc. atsiskaitymo vertės. Reglamente nustatyta, kad tarpbankinis mokestis negali viršyti 0,2 (debeto kortelėms) arba 0,3 proc. (kredito kortelėms) mokėjimo sumos. Šis mokestis sudaro dalį prekybininko mokamų mokesčių, todėl sumažėjimas sudarė sąlygas taikyti prekybininkams palankesnius įkainius. Iki reglamento įsigaliojimo vidutinis prekybininko mokestis buvo 1 proc. atsiskaitymo sumos, o 2018 m. jis buvo sumažėjęs iki 0,6 proc. MPT kortelių

³¹ [2015 m. balandžio 29 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas \(ES\) 2015/751 dėl tarpbankinių mokesčių už kortele grindžiamas mokėjimo operacijas.](#)

³² [2019 m. kovo 19 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas \(ES\) 2019/518, kuriuo iš dalies keičiamas Reglamento \(EB\) Nr. 924/2009 nuostatos, susijusios su tam tikrais tarptautinių mokėjimų mokesčiais Sąjungoje ir valiutos keitimo mokesčiais.](#)

turėtojams taikomi mokesčiai taip pat kito. Beveik visi bankai panaikino vienkartinį kortelės išdavimo mokesčius, bet periodiškai mokami mokesčiai už kortelės turėjimą didėjo. Nuo 2015 iki 2019 m. vidutinė Lietuvos bankuose taikoma vartotojų debeto kortelės metinė kaina pakilo nuo 5,12 iki 9,12 Eur. Vis dėlto didelė dalis Lietuvos gyventojų (pastaruosiu metu – apie du trečdalius mokėjimo sąskaitą turinčių asmenų) naudojami mokėjimo paslaugų krepšeliais – paslaugų paketais, apimančiais mokėjimo kortelės išdavimą ir mokėjimus ja bei kitas paslaugas, ir atskirai už kortelę nemoka. Kadangi kortelių mokesčiai keitėsi kelerius metus ir pakito mokėjimo paslaugų kainodaros būdas, negalima vienareikšmiškai įvertinti, ar mokėjimo kortelės išduodantys Lietuvos bankai sumažėjęs tarpbankinio mokesčio pajamas kompensavo pajamų iš kitų paslaugų teikimo didinimu.

Įsigaliojus reglamentui, vidutinis prekybininko mokestis sumažėjo ir vėlesniais metais buvo gana pastovus.

4 pav. Vidutinis prekybininko mokestis Lietuvoje, palyginti su pirkinio verte

Šaltinis: Lietuvos bankas.

EK savo ataskaitoje apie reglamento taikymą teigia, kad pagrindiniai tikslai pasiekti, ir siūlymų dėl reglamento keitimo artimiausiu laiku nepateikia. Pagrindinis tikslas – sumažinti tarpbankinį mokestį ir prekybininkų mokamus mokesčius – yra pasiektas. Dalis prekybininkų sutaupyto lėšų per ilgesnį laikotarpį atitenka vartotojams, nes atitinkamai šiek tiek sumažinamos parduodamų prekių ir paslaugų kainos. EK pastebi, kad tarptautinių kortelių schemų taikomi mokesčiai padidėjo tiek kortelių išleidėjams, tiek ir prekybininkams aptarnaujantiems MPT. Priežastinio ryšio tarp mokesčių kortelių turėtojams kitimo ir reglamento poveikio EK nenustatė, šie mokesčiai iš esmės nepakito. EK ataskaitoje nurodoma, kad nematoma reikšmingo vartotojų kortelių keitimo į verslo korteles (verslo kortelių mokesčiai nereguliuojami, todėl jos MPT pelningesnės) – pastarųjų užimama rinkos dalis pastovi. Taip pat EK pažymi, kad padidėjo prekybininkų mokamų mokesčių skaidrumas – prekybininkai turi galimybę matyti skirtingų kortelių mokesčius ir atitinkamai priimti sprendimus dėl konkrečių kortelių priėmimo ar nepriėmimo. Vis dėlto EK pripažįsta, kad negalėjo tinkamai įvertinti skaidrumo reikalavimų poveikio smulkiesiems prekybininkams. Taip pat nurodo keletą sričių, kuriose reikia nuodugnesnės analizės. Pavyzdžiui, reikėtų įvertinti reglamento apėjimo draudimo (angl. *circumvention*), t. y. draudimo nustatyti kitokius mokesčius ar nuolaidas, kurių poveikis būtų analogiškas tarpbankinio mokesčio poveikiui, nuostatas ir poveikį. Tam reikia daugiau duomenų ir nuolatinio stebėjimo tiek nacionaliniu, tiek ES lygiu. Papildomą dėmesį reikia skirti ir tokiam klausimui kaip reglamento taikymas trišalėms kortelių schemoms, kai kortelių išleidimui ir prekybininkų aptarnavimui pasitelkiami kiti MPT. Užsienio paslaugų teikėjų paslaugomis prekybininkai naudojami dažniau, bet vis dar mažokai. Šia galimybe daugiausia naudojami didieji, dažnai keliose šalyse veikiančios prekybininkai. Prekybininkų aptarnavimo sutartys

paprastai būna ilgalaikės, todėl naudojimosi užsienio paslaugų teikėjų paslaugomis poveikis galėtų išryškėti ilgesniu laikotarpiu.

ES rinkos dalyviai reglamento poveikį vertina gana prieštaringai: kai kuriose srityse matyti teigiamas poveikis, kitur pasigendama reguliavimu siektos naudos. Sutinkama, kad reglamentas padėjo sumažinti prekybininkų mokamus mokesčius, tačiau matoma ir trūkumų. Pavyzdžiui, teigiama, kad mokesčių sumažėjimą daugiausia pajuto didžiosios įmonės, o mažieji prekybininkai naudos galėjo ir nepajusti, nes didžiąją dalį atsiskaitymų kortelėmis priėmimo kainos sudaro ne prekybininko mokestis, o kitos išlaidos, pavyzdžiui, kortelių skaitytuvo nuoma. ES prekybininkus vienijančios asociacijos *Eurocommerce* nuomone, padidėjo kiti mokesčiai (pvz., kortelių schemų), neužtikrinama, kad prekybininkams atsiskaitymas kortelėmis kainuotų ne daugiau nei mokėjimas grynaisiais pinigais. Taip pat nurodoma, kad prekybininkams sunku pasinaudoti teise nepriimti brangiau kainuojančių kortelių (verslo, ne ES išleistų kortelių), nes jas sunku atskirti. *Eurocommerce* vertinimu, reglamente neturėtų būti išimčių, ir tarpbankinio mokesčio apribojimai turėtų būti taikomi visoms kortelėms, įskaitant verslo ar ne ES išleistas korteles. Mokėjimo kortelių verslo atstovai laikosi priešingos nuomonės: verslo kortelės yra specialus produktas verslo įmonėms, jis didina atsiskaitymo efektyvumą, gerina darbuotojų apsaugą, užtikrina pinigų plovimo prevencijos ir kitų teisės aktų reikalavimų atitikimą, todėl verslo kortelėms ir toliau turėtų būti taikoma išimtis, šiuo metu nėra tikslinga keisti reglamentą.

Tarptautinių mokėjimų reglamentas užtikrina keliaujantiems asmenims galimybę palyginti skirtingų paslaugų teikėjų siūlomus valiutos keitimo mokesčius, taikomus atsiskaitant mokėjimo kortele. Kai atsiskaitoma mokėjimo kortele (arba pasiimami gryniesi pinigai bankomate) valstybėje, kurios valiuta skiriasi nuo mokėtojo turimos kortelės valiutos, prekybininkas (arba už bankomatą atsakingas MPT) gali pasiūlyti mokėtiną sumą perskaičiuoti į mokėtojo sąskaitos valiutą ir sudaryti sąlygas atsiskaityti sava valiuta. Jei mokėtojas nepasirenka valiutos perskaičiavimo prekybos vietoje, valiutos keitimą atlieka mokėtojo MPT, t. y. kortelės išleidėjas. Abu paslaugos teikėjai taikomus valiutos keitimo mokesčius turi nurodyti kaip valiutos keitimo antkainį, t. y. procentais, palyginti su ECB skelbiamu valiutos keitimo kursu. Tai mokėtojui leidžia palyginti abiejų pasiūlymų kainą ir pasirinkti sau palankesnį. Kortelių išleidėjai informaciją apie taikomą valiutos keitimo antkainį turi nurodyti sutartyse, taip pat viešai prieinamuose šaltiniuose, pavyzdžiui, interneto svetainėje. Pažymėtina, kad taikomas valiutos keitimo antkainis gali kasdien keistis. Kai kurie MPT šią informaciją pateikia skaičiuoklės forma. Lietuvos bankas stebi, kad rinkos dalyviai tinkamai pateiktų reikalingą informaciją. Valiutos keitimo skaidrumo reikalavimai įsigaliojo neseniai – 2020 m. balandžio mėn., todėl kol kas sunku vertinti jų poveikį mokėjimo paslaugų naudotojams. Lietuvoje irgi yra prekybos vietų ir bankomatų, kuriuose atsiskaitant užsienyje išleistomis kortelėmis galima pasirinkti valiutos keitimą prekybos vietoje.

6 INTARPAS. ES INSTITUCIJŲ STRATEGINIS POŽIŪRIS Į MOKĖJIMŲ RINKĄ

2019 m. pabaigoje veikti pradėjusi naujos sudėties EK paskelbė savo veiklos prioritetus, kurie apima ir mokėjimų sritį, organizavo kelias aktualias viešas konsultacijas. Daug dėmesio skirta finansinių paslaugų skaitmenizavimui ir inovacijų skatinimui. Vertinama, kokių reikia veiksmų ir priemonių, kad pagerėtų įvairių skaitmeninių finansinių paslaugų teikimas. Skatinant inovacijas nagrinėti nauji pasaulyje atsiradę reiškiniai, tokie kaip kriptoturtas (angl. *crypto assets*) ir jo pasitelkimas mokėjimams atlikti ir kitoms finansinėms paslaugoms teikti, dirbtinio intelekto naudojimas. Išnagrinėjusi rinkos atsakymus, EK paskelbė [iniciatyvų dėl skaitmeninių finansų paketa](#), apimančią skaitmeninių finansų strategiją, mažmeninių mokėjimų strategiją, pasiūlymą dėl kriptoturto reguliavimo ir pasiūlymą dėl operacinio atsparumo finansų sektoriuje reguliavimo.

Skaitmeninių finansų strategija siekiama keletu tikslų: sumažinti finansinių paslaugų rinkos susiskaidymą, užtikrinant galimybę gauti ir teikti finansines paslaugas tarptautiniu mastu; užtikrinti, kad ES teisinė sistema skatintų vartotojams naudingas inovacijas ir prisidėtų prie rinkos efektyvumo; sukurti Europos finansinių duomenų erdvę, taip skatinant duomenimis ir jų dalijimusi grįstas inovacijas; suvaldyti kylančius iššūkius ir rizikas, susijusius su vykstančia skaitmenine transformacija. Numatoma plėtoti galimybę užmegzti dalykinius santykius nuotoliniu būdu, tuo tikslu bus siekiama suderinti PPTF prevencijos taisykles ir

peržiūrėti el. atpažinties reguliavimą, kad būtų sudaryta galimybė reikalingus asmens duomenis, vartotojui sutikus, perduoti iš vieno paslaugų teikėjo kitam. Ateityje numatoma pateikti teisinius pasiūlymus dėl daugelio sričių finansinių duomenų atvėrimo, taip pat tobulinti priežiūros tikslais reikalingų duomenų surinkimą. Siekiant užtikrinti tinkamą vartotojų apsaugą, laikantis principo „tokia pati veikla, tokia pati rizika, tokios pačios taisyklės“, bus peržiūrėti finansines paslaugas reglamentuojantys teisės aktai.

Neatsiejama skaitmeninių finansų strategijos dalis – konkretūs teisės aktų projektai. Reglamentu dėl kriptoturto būtų nustatoma, kad su kriptoturtu susijusias paslaugas teikiantys subjektai šiai veiklai vykdyti turi gauti licenciją, jie turės laikytis nustatytų reikalavimų, taip pat bus prižiūrimi. Siūlomame Reglamente dėl operacinio atsparumo visam finansų sektoriui numatomi vienodi su informacinėmis ir ryšių technologijomis susijusios rizikos valdymo standartai, kad visose srityse būtų užtikrintas vienodas saugumo lygis. Finansų rinkos dalyviai turėtų užtikrinti tinkamą savo sistemų apsaugą, reguliariai jas testuoti, apie įvykusius incidentus pranešti atsakingoms institucijoms, taip pat laikytis nustatytų reikalavimų dėl rizikos, susijusios su trečiųjų šalių paslaugomis, valdymo.

EK mažmeninių mokėjimų strategija apima keturis tarpusavyje susijusius tikslus: skaitmeniniai momentinių mokėjimų sprendimai, naudojami visoje ES; inovatyvi ir konkurencinga mokėjimų rinka; efektyvios ir sąveikaujančios mokėjimo sistemos, prieinama kita reikalinga infrastruktūra; geresnės tarptautinių mokėjimų (už ES ribų) sąlygos. Daug dėmesio skiriama ES produkto – momentinių mokėjimų – įtvirtinimui atsiskaitant tiek nuotoliniu būdu, tiek prekybos vietose, taip pat šios paslaugos patikimumo užtikrinimui, sukčiavimų rizikos mažinimui. Kartu siekiama, kad mokėjimo paslaugų vartotojai turėtų galimybę pasirinkti įvairius mokėjimo būdus, įskaitant ir grynujų pinigų naudojimą. Kad būtų pagerintos konkurencinės sąlygos, EK planuoja svarstyti MPT ne bankų priegios prie mokėjimo sistemų klausimą, taip pat poreikį nustatyti reikalavimus dėl priegios prie kitos techninės infrastruktūros.

2019 m. pabaigoje ECB paskelbta mokėjimų strategija taip pat susijusi su Europos mokėjimų rinkos stiprinimu. ECB nustatė kelis pagrindinius principus, ir jie turėtų būti įgyvendinti rinkos iniciatyva kuriamame mokėjimų fizinėse ir elektroninėse prekybos vietose sprendime. Toks sprendimas turėtų užtikrinti pasiekiamumą ir vienodą patirtį visoje ES, patogumą ir ekonomiškumą, saugumą, europinį vardą ir valdymą, priėmimo pasaulio mastu galimybę. 2020 m. keli didieji Europos bankai inicijavo naujo sprendimo, kuris galėtų atitikti šiuos ECB nustatytus principus, kūrimą.

VII. MOKĖJIMO PASLAUGŲ NAUDOJIMAS LIETUVOJE

2019 m. Lietuvoje toliau sparčiai augo mokėjimai negrynaisiais pinigais. 2019 m. įmonių ir gyventojų mokėjimo operacijų, atliktų tarpininkaujant Lietuvos MPT, skaičius padidėjo 14,6 proc., o 2017 ir 2018 m. – atitinkamai 10,3 ir 14,2 proc. (žr. 5 pav.). 2019 m. mokėjimo operacijų skaičiaus augimą, kaip ir 2018 m., daugiausia lėmė itin aktyvus mokėjimo kortelių naudojimas (19,8 %) (2018 m. – 19,5 %), taip pat didėjo atliktų kredito pervedimų skaičius (8,5 %) (2018 m. – 9,2 %). Lietuvoje 2019 m. tarpininkaujant Lietuvos MPT buvo inicijuota 650,8 mln. mokėjimo operacijų, jų vertė sudaro 284,4 mlrd. Eur (žr. 1 lentelę): 91 proc. (2018 m. – 90 %) operacijų buvo vietinės, t. y. operacijos tarp mokėtojo ir gavėjo, kurių MPT veikė Lietuvoje, 9 proc. – tarptautinės.

2019 m., kaip ir praėjusiais metais, mokėjimo negrynaisiais pinigais operacijų skaičius daugiausia augo dėl aktyvesnio mokėjimo kortelių ir kredito pervedimų naudojimo.

1 lentelė. Lietuvos MPT teiktos mokėjimo paslaugos 2018–2019 m.

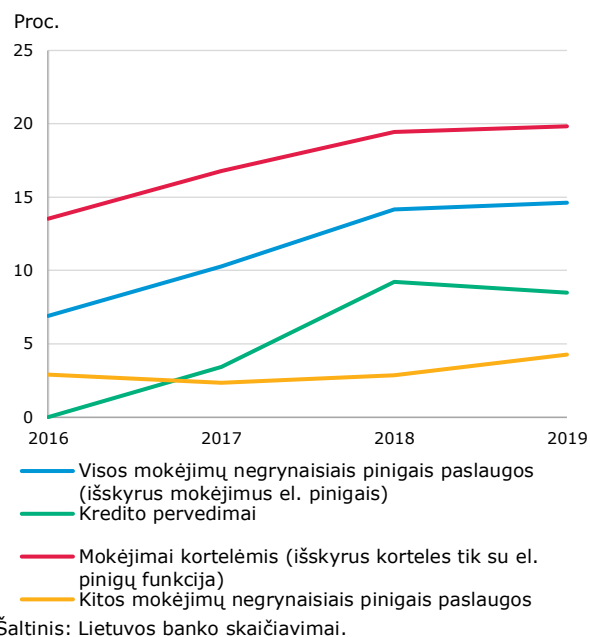
Mokėjimo paslaugos	Operacijų skaičius			Operacijų vertė		
	mln. vnt.		pokytis, proc.	mlrd. Eur		pokytis, proc.
	2018	2019		2018	2019	
Visi mokėjimai, atlikti per MPT	567,8	650,8	14,6	266,1	284,4	6,9
Kredito pervedimai	183,8	199,4	8,5	256,9	273,4	6,4
Mokėjimai kortelėmis	328,1	393,2	19,8	6,7	7,8	17,2
Kitos mokėjimo paslaugos	55,8	58,2	4,3	2,5	3,2	30,2

Šaltinis: Lietuvos banko skaičiavimai.

Pastaba: dėl duomenų konfidencialumo nevertinami mokėjimai el. pinigais. Taip pat nevertinami mokėjimai, atlikti naudojantis užsienio MPT paslaugomis (pvz., *PayPal* ir kt.).

Mokėjimo negrynaisiais pinigais operacijų skaičiaus augimo tempas kasmet didėja.

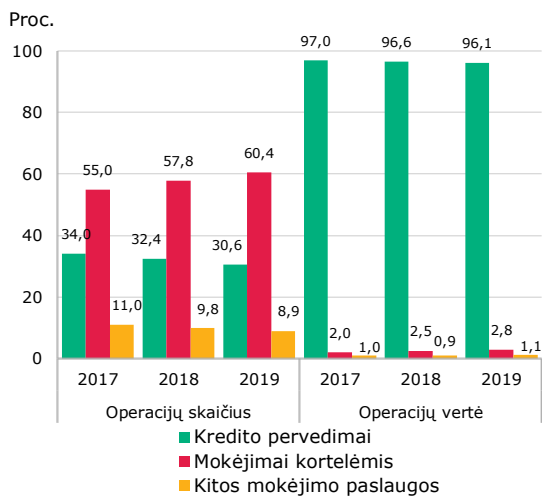
5 pav. Mokėjimo paslaugų metinis augimo tempas 2016–2019 m.

Lietuvos mokėjimų negrynaisiais pinigais rinkoje vis didesnę dalį sudaro mokėjimas kortelėmis – tai pagrindinė mokėjimo priemonė, naudojama atsiskaitant negrynaisiais pinigais prekybos vietose. Mokėjimai kortelėmis 2019 m. sudarė 60 proc. visų mokėjimų, atliktų tarpininkaujant Lietuvos MPT (žr. 6 pav.), tokių mokėjimų užimama rinkos dalis padidėjo 2 proc. p. Mokėjimai fizinėmis kortelėmis ar telefonu, kai programėlė susieta su mokėjimo kortele, Lietuvoje yra pagrindinė fizinė asmenų atsiskaitant negrynaisiais pinigais fizinėse prekybos vietose naudojama priemonė, kitų plačiai naudojamų alternatyvių mokėjimo priemonių šiuo metu Lietuvoje nėra. Dėl mokėjimo ypatumų, susijusių su didelės vertės operacijomis (pvz., įmonių tarpusavio atsiskaitymai), pagal mokėjimo operacijų vertę rinkoje vyrauja kredito pervedimai, jie sudarė 96 proc. visų operacijų vertės. Kredito pervedimų ir kitų ne kortelėmis atliekamų mokėjimų, apimančių grynaisiais ir negrynaisiais pinigais inicijuojamas pinigų perlaidas ir mokėjimus per mobiliuosius operatorius, rinkos dalis 2019 m. sumažėjo po 1 proc. p.

Mokėjimų kortelėmis rinkos dalis nuosekliai auga.

6 pav. Lietuvos mokėjimų, atliekamų tarpininkaujant MPT, struktūra pagal operacijų skaičių ir vertę 2017–2019 m.

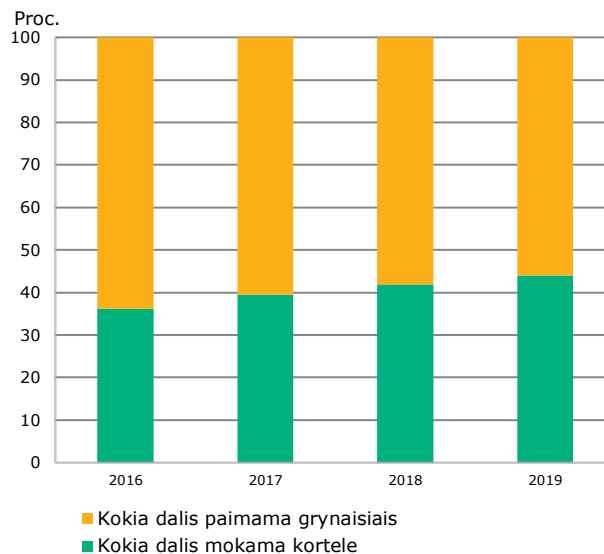

Šaltinis: Lietuvos banko skaičiavimai.

Pastaba: dėl duomenų konfidencialumo nevertinami mokėjimai el. pinigais.

Lietuvoje mokėjimo kortelės vis dar dažniau naudojamos gryniesiems pinigams pasiimti, o ne atsiskaityti.

7 pav. Atsiskaitant mokėjimo kortele išleistos sumos ir naudojant kortelę pasiimtose grynųjų pinigų sumos struktūra 2016–2019 m.

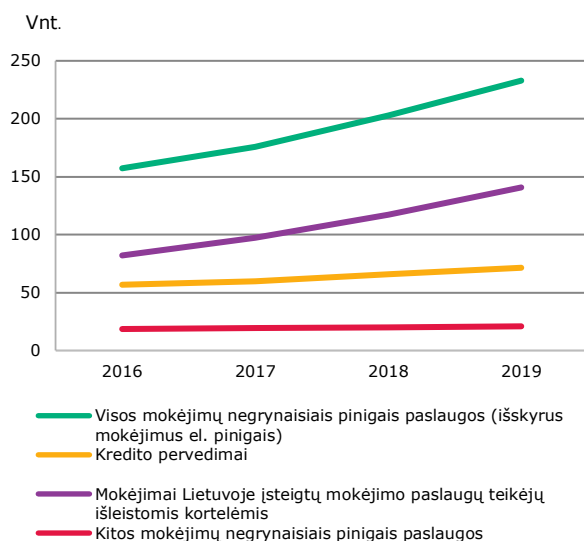
Šaltinis: Lietuvos bankas.

Mokėjimo kortelių potencialas Lietuvoje dar neišnaudotas – kortelės vis dar dažniau naudojamos gryniesiems pinigams pasiimti, o ne atsiskaityti. Grynųjų pinigų naudojimo paplitimui įvertinti dažnai naudojamas dydis, rodantis, kokia dalis mokėjimo kortelėje esančių lėšų panaudojama atsiskaitant prekybos vietose ar internetu (kita dalis pasiimama grynaisiais pinigais iš bankomatų). Atsiskaitymų mokėjimo kortele dalis Lietuvoje kasmet didėja, o 2019 m., palyginti su 2018 m., ji padidėjo 2 proc. p. ir sudarė 44 proc. Euro zonos šalyse atsiskaitymų mokėjimo kortele dalis 2018 m. sudarė vidutiniškai 61 proc. mokėjimo kortele panaudojamų lėšų. Didelį grynųjų pinigų naudojimą Lietuvoje lemia gyventojų įpročiai, verslo subjektų pasirenkamos priimti mokėjimo priemonės, grynusius pinigus galinčių pakeisti mokėjimo paslaugų trūkumas, šešėlinės ekonomikos gyvavimo galimybė.

2019 m. vienam Lietuvos gyventojui teko vidutiniškai 233 mokėjimų negrynaisiais pinigais operacijos, 30 operacijų daugiau nei praėjusiais metais. 2019 m. vienam Lietuvos gyventojui teko vidutiniškai 141 (2018 m. – 117) operacija mokėjimo kortele, 71 kredito pervedimas (2018 m. – 66) ir 21 pinigų perlaida ar mokėjimas per telekomunikacijos operatorius (2018 m. – 20) (pastarosios paslaugos dažniausiai yra skirtos specifiniams mokėjimams atlikti, pvz., komunalinėms įmokoms sumokėti grynaisiais pinigais, mokėjimui už automobilio stovėjimą ar kt.) (žr. 8 pav.). Skaičiuojant vienam gyventojui tenkančių operacijų skaičių, įtraukiamos tiek gyventojų, tiek įmonių atliktos mokėjimo operacijos. 2019 m. ES vienam gyventojui teko vidutiniškai 305 mokėjimo operacijų, euro zonoje – 286 mokėjimo operacijos.

Lietuvos gyventojui teko vidutiniškai 233 mokėjimo negrynaisiais pinigais operacijos.

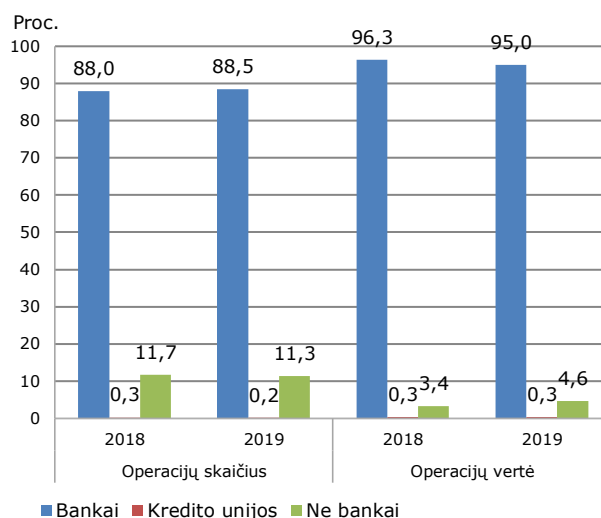
8 pav. Mokėjimo negrynaisiais pinigais operacijos, tekusios vienam Lietuvos gyventojui 2016–2019 m.

Šaltinis: Lietuvos banko skaičiavimai.

Lietuvos mokėjimų rinkoje dominuoja bankai.

9 pav. MPT rinkos dalys pagal visas mokėjimų paslaugas

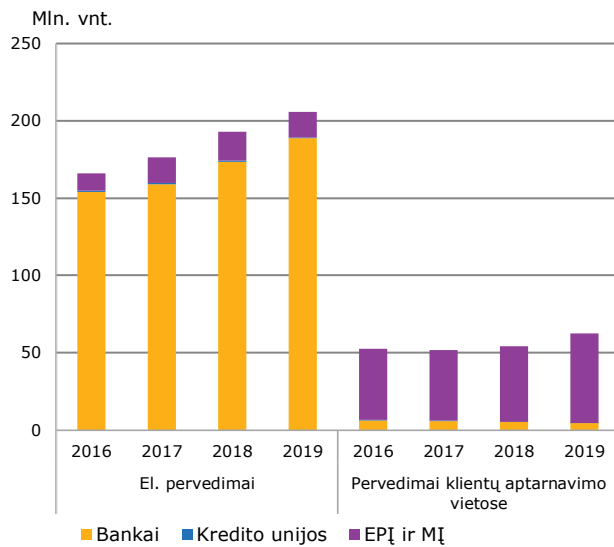
Šaltinis: Lietuvos bankas.

Lietuvos mokėjimų rinkoje dominuoja bankai, o EPI ir MĮ dominuoja pervedimų klientų aptarnavimo vietose sektoriuje.

2019 m. bankų klientai atliko 88,5 proc. (2018 m. – 88 %), EPI ir MĮ klientai – 11,3 proc. (2018 m. – 11,7 %), o kredito unijų klientai – 0,3 proc. visų mokėjimo operacijų, atliekamų tarpininkaujant Lietuvos MPT (žr. 9 pav.). Bankuose inicijuotos operacijos sudaro 95 proc. visų per Lietuvos MPT atliktų mokėjimo operacijų vertės. Didžiausia mokėjimų kortelėmis rinkos dalis priklauso bankams: jų išleistomis mokėjimo kortelėmis 2019 m. atlikta 99,8 proc. visų mokėjimų, atliekamų Lietuvos MPT išleistomis kortelėmis, bankai atliko 99,5 proc. kortelių priėmimo prekybos vietose operacijų. Lietuvoje 2019 m. 76,7 proc. pervedimų buvo atliekama el. būdu, kiti pervedimai buvo atliekami klientų aptarnavimo vietose (tai perlaidos ir kredito pervedimai, inicijuoti bankų skyriuose). El. pervedimų rinkoje bankų klientai atliko 92 proc. visų el. pervedimų (žr. 10 pav.). Siūlant mokėjimus klientų aptarnavimo vietose, kuriose dažniausiai mokama grynaisiais pinigais, toliau dominavo EPI ir MĮ, jos užėmė 93 proc. rinkos.

EPĮ ir MĮ dominuoja atliktamos pervedimus klientų aptarnavimo vietose.

10 pav. MPT atliktų pervedimo operacijų skaičius 2016–2019 m.

Šaltinis: Lietuvos banko skaičiavimai.

Pastaba: dėl duomenų konfidencialumo nevertinami mokėjimai el. pinigais.

Auga užsienio MPT išleistų kortelių naudojimas Lietuvoje esančiuose kortelių skaitytuose, tam įtakos turi ir Lietuvos gyventojų aktyvesnis naudojimas užsienio MPT paslaugomis. 2019 m.

3,9 proc. (2018 m. – 3,4 %) operacijų Lietuvos ir užsienio piliečiai Lietuvoje esančiuose bankomatuose atliko naudodamiesi užsienio MPT išleistomis mokėjimo kortelėmis, atsiskaitymai Lietuvos prekybos vietose užsienio MPT išleistomis mokėjimo kortelėmis 2019 m. sudarė 8,6 proc. (2018 m. – 6,9 %) visų Lietuvoje atliekamų atsiskaitymų kortelėmis prekybos vietose. Didesnį užsienio MPT išleistų mokėjimo kortelių naudojimą gali lemti turistų srautai Lietuvoje, taip pat didėjantis Lietuvos gyventojų naudojimas užsienio MPT paslaugomis (pvz., *Revolut*, *PayPal*, *N26* ir kt.).

Lietuvoje pradėta naudoti pakaitinių identifikatorių paslauga, kuri pagerins vartotojų patirtį atliekant mokėjimo pavedimus.

Viena iš svarbių naujovių Lietuvos mokėjimų rinkoje – pradėta naudoti pakaitinių mokėjimo sąskaitų identifikatorių (angl. *proxy*) paslauga, kurią rinkos dalyviams pasiūlė Lietuvos banko sukurta ir valdoma mokėjimo sistema CENTROLink. Ši paslauga leidžia atlikti mokėjimus į kitą banką žinant tik gavėjo telefono numerį. Paslauga jau gali naudotis „Swedbank“ ir SEB bankų klientai. Kitų bankų klientams ją planuojama pradėti teikti 2021 m. Pažymėtina, kad 2018 m. pabaigoje Lietuvos telekomunikacijų bendrovių sukurta ir rinkai pristatyta mobiliųjų mokėjimų programėlė *MoQ*, leidžianti atlikti mokėjimus tarp programėlės naudotojų surenkant gavėjo telefono numerį, taip pat prekybos vietose nuskaičius QR kodą, nebeveikia.

7 INTARPAS. MOKĖJIMO SISTEMOS CENTROLINK SVARBA RINKOS NAUJOKAMS IR NAUJOVĖMS

Lietuvos banko sukurta ir valdoma naujos kartos mažmeninių mokėjimų sistema CENTROLink suteikia galimybę Europos ekonominėje erdvėje licencijuotiems MPT atlikti tarpinstitucinius mokėjimo pavedimus ir teikti mokėjimo paslaugas fiziniams ir juridiniams asmenims. Plėtodamas mokėjimo infrastruktūrą, Lietuvos bankas siekia atliepti ne tik bankų, bet ir *FinTech* įmonių poreikius, orientuojasi ir į Lietuvos, ir į užsienio MPT lūkesčius, todėl siūlo platų spektrą paslaugų. Sistemos CENTROLink naudotojai (bankai, specializuoti bankai,

kredito unijos, EPI ir MĮ) turi galimybę per Lietuvos banko infrastruktūrą atlikti kredito pervedimus, tiesioginio debeto ir momentinius mokėjimus visoje SEPA erdvėje³³.

CENTROlink yra ypač svarbi tiems MPT, kurie nėra bankai, nes suteikia jiems galimybių lygiomis teisėmis konkuruoti mokėjimų rinkoje – tai rodo augantis naudojimas sistemos paslaugomis. Prie CENTROlink prisijungusių finansų įstaigų per 2020 m. pirmąjį pusmetį padaugėjo penktadaliu ir pusmečio pabaigoje buvo 121 įstaiga, 85 proc. jų sudarė EPI ir MĮ. Tam įtakos turėjo ir CENTROlink siūloma tiesioginio debeto paslauga, kuri Lietuvoje nėra teikiama, bet yra svarbi užsienio rinkose veikiantiems MPT. Šioje mokėjimo sistemoje 2020 m. pirmąjį pusmetį didėjo visų rūšių mokėjimo paslaugų skaičius: SEPA kredito pervedimų įvykdyta 93 proc. daugiau, o SEPA tiesioginio debeto pervedimų – net 19 kartų daugiau nei atitinkamą 2019 m. laikotarpį. Per 2020 m. pirmąjį pusmetį atlikta 27,5 mln. SEPA kredito pervedimų ir 6,2 mln. SEPA tiesioginio debeto pervedimų. Mokėjimų rinkoje vis labiau plintant momentiniams mokėjimams, šių metų pirmąjį pusmetį reikšmingai augo ir mokėjimo sistemoje įvykdytų momentinių mokėjimų skaičius – iki 4,1 mln. Pyginti su 2019 m. pirmuoju pusmečiu, jis padidėjo beveik 4 kartus. Momentinius mokėjimus per CENTROlink klientams siūlančių finansų įstaigų skaičius 2020 m. pirmojo pusmečio pabaigoje siekė 10, arba padidėjo 2,5 karto, palyginti su atitinkamu 2019 m. laikotarpiu.

Lietuvos bankas, plėtodamas savo infrastruktūrą, siekia sudaryti sąlygas Lietuvos mokėjimų rinkoje rasti naujoms mokėjimo paslaugoms. Įdiegta pakaitinių identifikatorių paieškos paslauga leido supaprastinti mokėjimo inicijavimą. 2018 m. spalio mėn. Lietuvos bankas įdiegė pakaitinių identifikatorių paieškos paslaugą, skirtą padėti surasti MPT kliento sąskaitos numerį pagal žinomą kliento mobiliojo telefono numerį arba el. pašto adresą. Šių metų kovo ir balandžio mėn. šia paslauga pradėjo naudotis du didieji šalies bankai (AB SEB bankas ir AB „Swedbank“) ir pasiūlė tarpbankinę mokėjimo pagal telefono numerį paslaugą privatiems asmenims. Ji leidžia paprasčiau inicijuoti mokėjimo nurodymus, kai mokėtojo ir gavėjo bankai teikia momentinių mokėjimų paslaugą. Tuomet pervedamos lėšos gavėjo sąskaitoje įskaitomis akimirksniu. Didėjantis mokėjimo pagal telefono numerį paslaugos naudotojų skaičius bei šios paslaugos pritaikymas verslo poreikiams ateityje turėtų paskatinti dar didesnę visą parą vykdomų greitų ir patogių momentinių mokėjimų plėtrą šalyje.

³³ Žr. <https://www.lb.lt/bendra-mokejimu-eurais-erdve-sepa>.